

Te Fakamatalaga o Akoakōga mo Taulotoga
o mea Tāua i Niu Sila (Statement of
National Education and Learning Priorities –
NELP) mo te Palani o Akoga Maluga
(Tertiary Education Strategy – TES)

Te Polokalame Fakagalue o Akoakōga (education work programme)

Te ata tenei e fakatusa me pefea motou atiakega ki te fakatokaga o akoakōga (education system) kola e fetai tonu ki manakoga o te 21 senetenali mai akoga kamata, ke oko ki akoga maluga, kae e lagolagogina ne fakamoemoega e lima mo akoakōga (objectives for education).

Te vaka pikilua (waka hourua) ko te fakatokaga o akoakōga a matou fakatasi mo potukau kola e fai tusaga tāua i ei - e aofia i ei akoga kamata, akoakōga fakatasi ei mo akoga maluga pena foki mo fakaakoakōga. Tino tauloto/akoga e fakaautū tonu ki ei te tou fakatokaga o akoakōga kae e fakateletele (steering) foki ne latou a te vaka fakatasi mo olotou kāiga. A la (sails), e lagagina mai te NELP mo te TES, mo nisi vaega tāua o Te Polokalame Fakagalue o Akoakōga, e fesoasoani o fakatoka te auala kae fai te vaka ke tele makini atu ki te koga tela e manakogina ke fano ki ei - te kiloga mao o Te Tautolōga (horizon) (Te Pae Tāwhiti).

Te Fakapauga mo te ola malosi | Akoga Kamata mo polokalame o Akoakōga | Fakasokoga o Akoakōga mo Galuega

HE TIROHANGA WHĀROA:

30

KO FAKAMOEMOEGA MO TE KILOGA MAO A MATOU KI TE 30 TAUSAGA O AKOAKŌGA

KILOGA MAO MO AKOAKŌGA

Taofi mau ki tau taumafaiga ko te mea ke fai pela se me fakamoemoega tonu...

Tatou ne tupu aka mai tino faimalaga ki koga fou (explorers), ne maua ne latou koga fou (discoverers) io me ne tino fai mafaufauga fou (innovators) kola ne fakaaogā olotou poto o malaga ki Te Tautolōga (horizon). A taulotoga a tatou ka fakaaofia, fakapau kae fakasoko ko te mea ke olo ki mua tatou kae ke maua fakamasikiga mo tou tino i malaga mo mea tupu mo latou mo te lumanai.

Sukesuke atu ki mua i koga mao o te tautolōga kae 'futi ke 'pili mai!

Faiakoga | Komiiuniti, Komiiuniti mo tino Maoli mo lotou sōloga (iwi and hapū) | Pule o Matagaluega | Matagaluega o te Mālō

FAKAMOEMOEGA MO AKOAKŌGA

- Tino tauloto e tafasili i te tāua**
Tino tauloto mo olotou kāiga e fakaautū tonu ki ei a akoakōga.
- Seai se Fakalavelave o Fakaaogā (barrier-free access)**
E lasi te avanoaga o akoakōga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa.
- Takitakiga mo Akoakōga 'Lei**
Takitakiga mo akoakōga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kāiga.
- Te Lumanai o Akoakōga mo Galuega**
Akoakōga tela e tāua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa.
- Akoakōga e Tafasili i te lalolagi kae Aofia i ei a tino katoa**
Akoakōga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa.

Fakamoemoega mo Akoakōga

Lau i afe a tino Niu Sila ne fakaasi mai kia matou a lotou mafauauga e uiga ki akoakōga i Niu Sila. Mai mea kona ne fakaasi mai, ko fakatoka ei ne te Mālō a tena kiloga mao mo palani ki fakamoemoega o akoakōga. A mea konei ne fakaaogā o takitaki ki ei te galuega tau akoakōga tela ne fakatoka ne te Mālō.

A mea tāua o te NELP mo te TES e fakamoemoe ke fesoasoani ki fakatokaga o akoakōga ke fakataunu a fakamoemoega konei. I te tusi tenei, a mea tāua takitasi e tuku fakatasi mo fakamoemoega kola ka lagolago malosi ki ei.

FAKAMOEMOEGA

1

TINO TAULOTO E TAFASILI I TE TĀUA

Tino tauloto mo olotou kāiga e fakaautū tonu ki ei a akoakōga

Tino tauloto/akoga katoa mo olotou kāiga mo pui kāiga e 'tau o puiugina mai amioga o tino kola e fakailoga tino, pena foki mo te lasiga o faifaiga i akoakōga kola e puke mau (embed) ki fakailogaga o tino.

A vaega kātoa o uiga masei kae fakamatakutaku – faka-te-foitino, faipatiga, fakapotopotoga, mo mea tau o te initaneti – mo vaega o foliga o fakailogaga o tino mo uiga fakaitaita e 'tau o fakagata.

Tino tauloto/akoga, kāiga mo pui kāiga pena foki mo olotou komiuniti e 'tau o fakamalosigina kae lagolagogina ke maina latou kae ke kaufakatasi mo matagaluega i akoakōga kola e mafai o fakaaogā te pule malosi. A olotou leo e manakogina o fakatoka (sought) kae fakalogogina.

Te Olamalosi ko te fakavae e 'sai fakatasi mo taulotoga, kae manakogina foki ke pela me se fakamoemoega ki vaega katoa o te fakatokaga o tou akoakōga.

FAKAMOEMOEGA

2

SEAI SE FAKALAVELAVE O FAKAAOGĀ

E lasi te avanoaga o akoakōga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa

Akoakōga e 'tau o fakaavanoa ki, kae fakatoka mo, tino katoa. Fakalavelave kola e taofi ne latou a tino tauloto/akoga o kaufakatasi katoatoa ki akoakōga, e aofia i ei mea tau tupe mo fakalavelave faka-te-foitino, e 'tau o fakafoliki, ko tino tauloto/akoga katoa ke mafai o fakaaogā ki avanoaga 'lei mo ikuga fakapau.

Te fakatokaga o akoakōga e 'tau o aofia kae fakatāua a kese'kesega mo tusaga fakapitoa o tino tauloto/akoga mai tulaga katoa, ko te mea a tino tauloto/akoga e lagona ne latou te loto aofia kae ko latou foki e kaufakatasi ki te mea tenei.

FAKAMOEMOEGA

3

TAKITAKIGA MO AKOAKŌGA 'LEI

Takitakiga mo akoakōga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kāiga

Tatou e manako ki faiakoga ke puke a faifaiga kola e mafai o fakalasi aka te faopoopoga 'lei kae kese'kese mo tino tauloto/akoga.

Faiakoga kola e lasi te kese'kesega, lasi te atamai mo te fakamalosiga e tāua ke fetai tonu ki manakoga mo fakamoemoega o tino tauloto/akoga katoa.

Takitakiga 'lei e 'tau o atiaka i levolo katoa o te fakatokaga ke takitaki ki se fakamafuliga faopoopo, kae fakalasi te 'lei o akoakōga mo taulotoga i aso katoa.

FAKAMOEMOEGA

4

TE LUMANAI O AKOAKŌGA MO GALUEGA

Akoakōga tela e tāua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa

Tino tauloto/akoga e manakogina ke mafai o fakaaogā ki akoakōga kola e mafai ei latou o fetai tonu ki fakamafulifuliga o avanoaga mo tofotofoga o galuega o te lumani. Te mea tenei e aofia katoa a taulotoga mai akoga kamata ke oko ki akoga, pena foki ki akoga maluga. Mo sitiseni, te auala fakagalue (pathways) ke maua a galuega, mo akoakōga i te olaga kātoa ko vaega tāua o te mea tenei.

Mo tino tauloto/akoga Maoli, te uiga o te mea tenei ke mafai o maua atamai ke kaufakatasi ki te kiloga o tino Maoli ki te lalolagi (te ao Maoli), te olaga i Niu Sila pena foki mo te lalolagi kātoa.

FAKAMOEMOEGA

5

AKOAKŌGA E TAFASILI I TE LALOLAGI KAE AOFIA I EI A TINO KATOA

Akoakōga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa

Te fakatokaga o akoakōga e manakogina ke fakatalitonugina. E 'tau o fakafetai tonu kae tali ki manakoga o tino tauloto/akoga katoa pena foki mo mafuilifuliga o tou lalolagi.

Nisi vaega o tou fakatokaga e manakogina ke tai fakamalosi aka, kae ko nisi vaega e manakogina ne fakamafuliga tāua (fundamental reform).

Akoakōga mo suksesuega i Niu Sila e 'tau o amanaia ne te lalolagi, kae lagolago ki te fakasokoga 'lei a te Mālō mo tino Maoli (Māori-Crown).

Te Fakamatalaga o Akoakōga mo Taulotoga o mea Tāua i Niu Sila mo te Palani o Akoga Maluga

Te Fakamatalaga o Akoakōga mo Taulotoga i mea Tāua i Niu Sila mo te Palani o Akoga Maluga e fakatoka mai lalo i te Tulafono o Akoakōga mo Fakaakoakōga 2020 (education and training act 2020).

Te NELP e 'tau o olo tasi mo fakamoemoega o akoakōga. Mea konei ka: fesoasoaniga ki tamaliki mo talavou o fakataunu a lotou taumafaiga ki akoakōga; fakatokakaga a olaga o talavou

ke kaufakatasi i kogakoga o sosaiete (civic) mo te komiuniti mo galuega i ei, pena foki mo te fakamalosiga ke mafai o toe faka'lei aka, taumafaiga, fakatuaga, faitega mo mafauaugaga lotu (Creative and critical thinking), atamai 'lei i fakapotopotoga (good social skills) mo te mafai o faite a fesokotakiga 'lei; mo te fesoasoani ki tamaliki mo talavou o fakatāua a kese'kesega o latou, e aofia i ei a tino katoa pena foki mo Te Tiriti o Waitangi.

Te TES e 'tau o fakatoka te palani fakamoemoe a te Mālō e fakasino ki akoga maluga, e aofia i ei mea tau tupe, fakamoemoega o fakapotopotoga mo te enevailomene, mo te atiakega o fakamoemoega o tino Maoli mo nisi potukau katoa.

E tasi te aogā o te Tulafono ko te fakamautakitaki kae fakatonutonu a fakatokaga o akoakōga kola e amanaia ei a te Te Tiriti o Waitangi kae lagolago ki fakasokoga 'lei o tino Maoli mo

te Mālō. Vaega 9 e fakatoka i ei te manakoga tāua o te Tulafono ki luga i tiute o te Mālō ke galue faka'lei ki te Te Tiriti o Waitangi. A manakoga konei e aofia i ei a tiute ke fakaoga Te Tiriti o Waitangi mo komiti o akoakōga, fakapotopotoga o akoakōga maluga pena foki mo matagaluega o akoakōga.

FAKAMOEMOEGA

FAKAMOEMOEGA
1

TINO TAULOTO E TAFASILI I TE TĀUA

Tino tauloto mo olotou kāiga e fakaautū tonu ki ei a akoakōga

FAKAMOEMOEGA
2

SEAI SE FAKALAVELAVE O FAKAOGĀ

E lasi te avanoaga o akoakōga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa

FAKAMOEMOEGA
3

AKOAKŌGA MO TAKITAKIGA 'LEI

Takitakiga mo akoakōga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kāiga

FAKAMOEMOEGA
4

TE LUMANAI O AKOAKŌGA MO GALUEGA

Akoakōga tela e tāua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa

FAKAMOEMOEGA
5

AKOAKŌGA E TAFASILI I TE LALOLAGI KAE AOFIA I EI TINO KĀTOA

Akoakōga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa

MEA TĀUA

1 Fakamautinoa tonu a koga i fakaakoakōga e puipuigina faka'lei, e aofia i ei te se fakaailoga tino, fāpito, mo uiga masei kae fakamatakutaku tino

2 Ke lasi te fakamoemoega mo tino tauloto/akoga katoa, kae lagolago ki mea konei i te kaufakatasi mo olotou kāiga mo komiuniti o faite kae fakatoka akoakōga kola e 'tali ki manakoga o latou, kae fakatumau olotou iloga, 'gana mo tū mo aganū

3 Fakafoliki a fakalavelave ki akoakōga mo tino katoa, e aofia i ei tino tauloto/akoga Maoli mo te Pasefika, tino tauloto/akoga kola se katoatoa (disabled) mo latou kola e manakogina se lagolago ki akoakōga (learning support needs)

4 Fakamautinoa tonu i tino tauloto/akoga katoa ko tai 'lei a fakavae o atamai o latou, e aofia i ei te 'gana*, te iloa o faitau mo te numela

* Te 'gana ki te faipati e aofia i ei so se faifaiga o fesokotakiga o te tino tauloto/akoga e fakaaogā pela me ko te 'gana muamua, e aofia i ei te 'gana faipati ki tāga o Niu Sila

5 Fakatāua o aofia te 'gana Maoli mo tū mo aganū o Maoli ke aofia iloto i mea fai i aso katoa o te olaga i koga tauloto

6 Atiaka a tino galue ke fakamalosi te faiga o akoakōga, takitakiga mo te taumafaiga o lagolago ki tino tauloto i so se koga o te matagaluega o akoakōga

7 Galue fakatasi mo matagaluega pisinisi mo pule o matagaluega o fakamautinoa tonu me i tino tauloto/akoga ka isi ne atamai, poto mo auala fakagalue ke iku manuia i galuega

8 Fakamalosi te tusaga o sukesukega pena foki mo poto o tino Maoli (mātauranga Māori) i te fakafeagai ki tofotofoga o te atufenua mo te lalolagi kātoa (TES FUA)

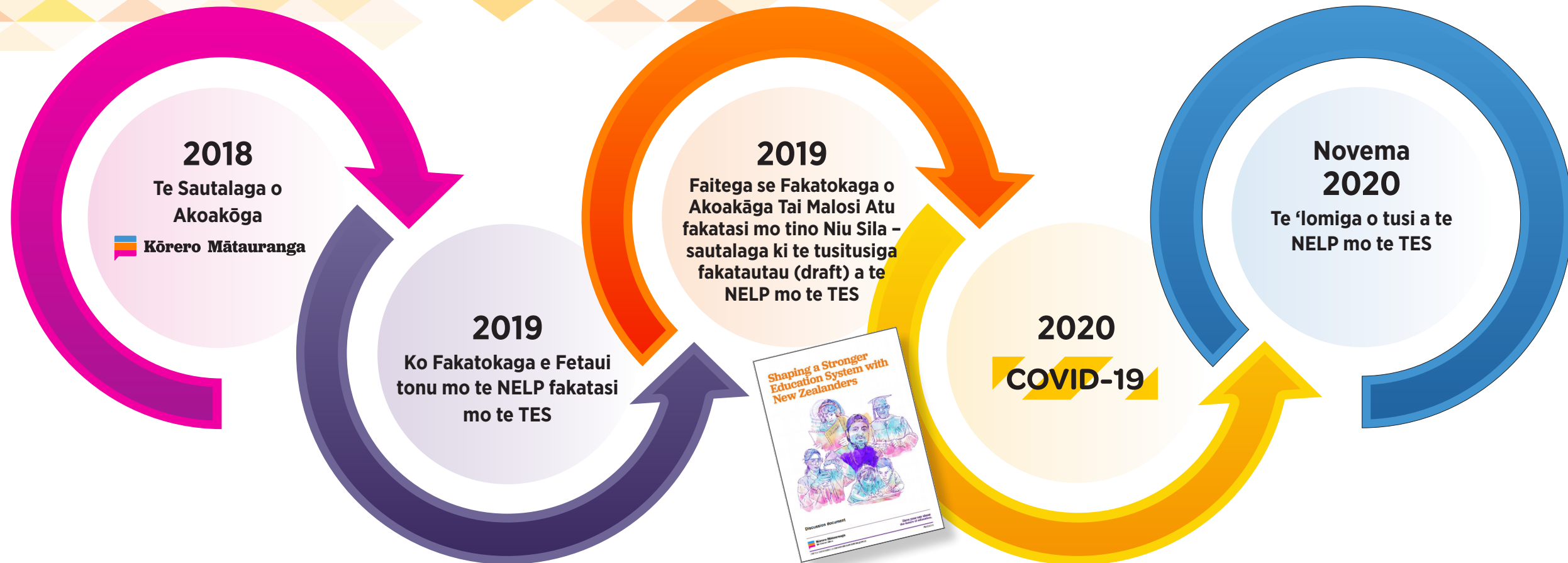
Te NELP mo te TES ne pepa fakamoni (statutory documents) ne fakatulafonogina ke fakatalia ne te Tulafono o Akoakōga mo Fakaakoakōga 2020 tela e fakatoka i ei a mea tāua a te Mālō mo akoakōga. Te pepa tenei e fakafoliga i ei a te NELP (mea tāua 1-7) mo te TES (mea tāua 1-8).

Nisi feitu o mea tāua konei ka fetau tonu ki vaega e tasi ilō o nisi vaega.

Te NELP ne faite o takitaki latou kola e pule i matagaluega o akoga kamata, akoga kamata i te 'gana Maoli (nga kōhanga reo), akoga mo akoga Maoli(kura) kola ko oti ne laisene.

Tulaga fakapitoa, a matagaluega o akoga kamata kola ko oti ne laisene e manakogina ke amanaia a te NELP pela me se vaega o fakanofoga o te Pulepulega, Aofagaaga mo te Fakateleleaga o te Ofisa (Govenance, Management and Administration - GMA) pela mo te Masani. A komiti o akoga mo akoga Maoli e 'tau o amanaia a te NELP, i te aofiaga o atiakega io me ko te fakafouga o olotou feagaiga.

Te TES e fakatoka te auala mo akoga maluga. A Fakapotopotoga o Akoga Maluga e manakogina ke fakaasi me pefea latou o amanaia a te TES. Te Komiti o Akoga Maluga e 'tau o tautali i te TES, kae ko te Pulega o Pepa Maluga o Niu Sila (New Zealand Qualifications Authority) e 'tau o amanaia a te TES.

I te 2018 te Minisita o Akoakōga ne kamata te fakasologa o sautalaga o fakailoa a te Polokalame Galue o Akoakōga.

Mai i Sautalaga o Akoakōga matou ne sautala ki te afe tupu o tino Niu Sila e uiga ki mea ne iloa ne latou i mea tau akoakōga, kae e mafai pefea ne tatou o faite te fakatokaga tafasili i te 'lei i te lalolagi mo fakatokaga o akoakōga mo fakaakoakōga mo Niu Sila.

I te fakaaotiga o te 2018 mo te kamataga o te 2019, te Minisituli o Akoakōga ne kaufakatasi mo te tokoukega o tino tauloto/akoga fakatasi mo sui o vaega kese'kese o pisinisi.

Ne sautala matou mo tino tauloto/akoga mai tausaga kese'kese pena foki mo tulaga kola e se ti lagona sale kae faigata o kaufakatasi mo latou, a manakoga o latou se ti fakafetaui tonu ne te vaega o mea tau akoakōga.

Ne lagona ne matou a mea ne tupu kia latou i akoga kamata mo akoakōga, a fakalavelave ne fakafesagai mo latou ki te kaufakatasi, kae nea foki a mea e mafai o fai ke tai faka'lei aka akoakōga i Niu Sila.

Ne maua foki ne matou e uke a manatu fesoasoani mai mea ne iloa ne tino mai fakatokaga o akoga maluga mo fakaakoakōga, kae mafai pefea ne TES o fakamafuli.

A mea kola ne lagona ne matou i te taimi o fakatasiga konei ne fakaaogā o fakailoa ki te tusiga o mea tāua a te NELP mo te TES.

I te fakaaotiga o te 2019 te Minisituli ne kamata o fakalasi atu te sautalaga i mea tāua o te NELP mo te TES kola ko oti ne palani.

Ne fakatoka ne matou e 70 tupu o fonotaga mo komiuniti mo pisinisi, kae e lua a savea i te initaneti (online surveys). Ne manako matou o fakamautinoa tonu me lasi te vaega o tino Niu Sila ne mafai o fakamatala olotou manatu e uiga me nea a mea tāua i feitu tau akoakōga.

Ne fakafesili a tino me nea olotou mafaufauga ki palani ki mea tāua konei, me e mafai o lasi te fakamafuliga ki fakatokaga o akoakōga mo fakaakogaga, kae mata e isi ne mea aka e galo.

Mea kola ne lagona ne matou i te taimi o te sautalaga tenei ne fakaaogā o atiaka te fakaaotiga o te NELP mo te TES

Ia Mati 2020 te masaki ko te COVID-19 ko pokotia i Niu Sila.

Te 'tali a te Mālō ki te masaki, maise te fitu-vaiaso i te ponoga kātoa o fale akoga, e fakamafa i ei te ukega o fakalavelave i te fakailoga tino kola e ola malosi i fakatokaga o akoakōga mo fakaakoakōga.

Te mea ko iloa ne matou i te taimi ne 'tali ki te COVID-19, kae nea foki a mea ne lagona ne matou mai i tino tauloto/akoga e uiga ki mea ne tupu i te vaitaimi tena, ne fakamalosi ei te tāua o fakalavelave ne fakaasi mai ne mea tāua a te NELP mo te TES i te pepa fakamaoni tenei.

Te NELP mo te TES ko 'lomi kae tasi te fakatokaga ne palani faka'lei kae manino i mea tāua kola ne lagona mai tino Niu Sila i te tolu tausaga ko teka atu. Ne fakatoka ne latou te auala mo te fakatokaga o akoakōga kātoa mo te lima tausaga mo te lumanai.

Fakasokoga ki fakamaoniga toetoe mo fakatoetoe o fakatasiga ne fai ke fakailoa atu a mea tāua a te NELP mo te TES e mafai o maua ikonei:

<https://conversation.education.govt.nz>

Kaia e mea tāua konei e fakatāua?

A mea tāua konei e faite ki ei a te NELP mo te TES kae fakailoa a mea kola e mankogina i feitu kātoa o fakatokaga o akoakōga ke tai faka'lei aka a tulaga mo tino tauloto/akoga. Ne fakatoka te auala mo matagaluega o akoakōga mo tino tauloto/akoga.

FAKAMOEMOEGA 1	FAKAMOEMOEGA 2	FAKAMOEMOEGA 3	FAKAMOEMOEGA 4	FAKAMOEMOEGA 5			
<p>TINO TAULOTO E TAFASILI I TE TĀUA Tino tauloto mo olotou kāiga e fakaautū tonu ki ei a akoakōga</p>	<p>SEAI SE FAKALAVELAVE O FAKAAOGĀ E lasi te avanoaga o akoakōga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa</p>	<p>TAKITAKIGA MO AKOAKŌGA 'LEI Takitakiga mo akoakōga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kāiga</p>	<p>TE LUMANAI O AKOAKŌGA MO GALUEGA Akoakōga tela e tāua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa</p>	<p>AKOAKŌGA E TAFASILI I TE LALOLAGI KAE AOFIA I EI A TINO KATOA Akoakōga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa</p>			
<p>1</p> <p>Fakamautinoa tonu a koga i fakaakoakōga e puiiugina faka'lei, e aofia i ei te se fakaailoga tino, fāpito, mo uiga masei kae fakamatakutaku tino</p>	<p>2</p> <p>Ke lasi te fakamoemoega mo tino tauloto/akoga katoa, kae lagolago ki mea konei i te kaufakatasi mo olotou kāiga mo komiuniti o faite kae fakatoka akoakōga kola e 'tali ki manakoga o latou, kae fakatumau olotou iloga, 'gana mo tū mo aganū</p>	<p>3</p> <p>Fakafoliki a fakalavelave ki akoakōga mo tino katoa, e aofia i ei tino tauloto/akoga Maoli mo te Pasefika, tino tauloto/akoga kola se katoatoa (disabled) mo latou kola e manakogina se lagolago ki akoakōga (learning support needs)</p>	<p>4</p> <p>Fakamautinoa tonu i tino tauloto/akoga katoa ko tai 'lei a fakavae o atamai o latou, e aofia i ei te 'gana', te iloa o faitau mo te numela</p> <p><small>* Te 'gana ki te faipati e aofia i ei so se faifaiga o fesokotakiga o te tino tauloto/akoga e fakaaogā pela me ko te 'gana muamua, e aofia i ei te 'gana faipati ki tāga o Niu Sila</small></p>	<p>5</p> <p>Fakatāua o aofia te 'gana Maoli mo tū mo aganū o Maoli ke aofia iloto i mea fai i aso katoa o te olaga i koga tauloto</p>	<p>6</p> <p>Atiaka a tino galue ke fakamalosi te faiga o akoakōga, takitakiga mo te taumafaiga o lagolago ki tino tauloto i so se koga o te matagaluega o akoakōga</p>	<p>7</p> <p>Galue fakatasi mo matagaluega pisinisi mo pule o matagaluega o fakamautinoa tonu me i tino tauloto/akoga ka isi ne atamai, poto mo auala fakagalue ke iku manuia i galuega</p>	<p>8</p> <p>Fakamalosi te tusaga o suksesukega pena foki mo poto o tino Maoli (mātauranga Māori) i te fakafeagai ki tofotofoga o te atufenua mo te lalolagi kātoa (TES FUA)</p>
<p>Tino tauloto/akoga katoa, faiakoga mo tino galue e isi se saolotoga o latou o lagona te saogalemu, mo te tokagamalie, e aofia i ei latou kae talia mo te fiafia. A latou e 'tau o avanoa mai te fakailoga tino, fakailoga fafine mo tagata (sexist) mo uiga masei kae fakamatakutaku tino, e aofia i ei tino tokotasi mo tino i ei o te matagaluega kola e fakailoga tino, tela e tāua kae mafai o leva te pokotiaga se 'lei ki te ola'lei, mo te ola malosi, iloga (identity) mo te ikuga manuia o akoakōga.</p>	<p>Te malalo o fakamoemoega, o te tino tokotasi mo tino i ei o matagaluega kola e fakailoga tino tela e mafai o se 'lei kae pokotia i ei a te ola maolosi o te tino tauloto/akoga, mo te atiakega mo te iku manuia o akoakōga. Tino tauloto/akoga katoa e 'tau o lagolagoga ke atiaka olotou fakamoemoega to-tino, i akoakōga mo galuega, kae fakamalosi o kaufakatasi atu mo olotou pui kāiga, kāiga mo komiuniti. Ikuga o akoakōga mo te ola malosi o tino tauloto/akoga e mafai o avaka ki luga kae fakamafuli mai te galue fakatasi i va o lotou koga o akoakōga fakatasi mo pui kāiga, kāiga, tino tausi (caregiver) mo te lasiga o te komiuniti, e aofia i ei te potukau o fakatuanaki o te tino mo potukau i tū mo aganū.</p>	<p>Tino tauloto/akoga e mafai o fakafesagai mo vaega o fakalavelave kola e mafai o fakatapula a te kaufakatasi o latou ki akoakōga mo fakaakoakōga mo te tapula ki ikuga o olotou akoga. E 'tau o lagolago ki tino tauloto/akoga ke fakatumau o tai faka'lei aka, kae ko fakalavelave faka-te-foitino, fakaaogāga, lagolago mo mea tau tupe e amanaia kae fakafoliki ko te mea a tino tauloto/akoga e lagolago ke fakaaogā te saolotoga o latou ki akoakōga. Te mea tenei e tāua malosi mo tino tauloto/akoga o te Pasefika, tino tauloto/akoga se katoatoa, mo latou kola e manakogina se lagolago ki akoakōga pena foki mo latou kola e mai i tulaga fakalofa, kae lasi te fakafesagai mo fakalavelave faopoopo o fakaaogā akoakōga.</p>	<p>Te fakavae o atamai e lasi te tāua i tulaga o te olaga atiaka o te tino. E fakatoka ne latou a tino tauloto/akoga mo te poto mo te atamai e manakogina o faopoopo i akoakōga mo galuega, kae kaufakatasi atu ki komiuniti o olotou fakai mo te lalolagi. A tino tauloto/akoga e 'tau o mafai o faka'lei aka kae atiaka te 'gana, atamai o te iloa o faitau mo te numela, atamai tāua, mo faitauga o mea tau komipiuta o lagolago ki ikuga 'lei o akoakōga, mo avanoaga i te lumani i mea tau galuega. Te vaega o Akoakōga mo tino Matua mo te Komuniti e lasi tena tulaga o lagolago atu ki atiakega o fakavae i atamai mo tino tauloto/akoga kola ko matua.</p>	<p>Te 'gana Maoli (te reo Māori) mo mea tāua Maoli (faifaiga, palaniga o fakagalue (procedures), tū mo aganū, amioga mo fakatokaga o tulafono (protocols)) ko vaega tāua o tū mo aganū o Niu Sila. A mea konei e tāua ki iloga o Maoli (identity), 'gana mo tū mo aganū o tino Maoli, kae aogā ki te iloga o tino Niu Sila kātoa. E 'tau mo latou o taofi mau, o lagolago kae fakamalosi. Mai i te taulotoga o te 'gana Maoli kae lasi foki te malamalama i tū mo aganū, tino tauloto/akoga Maoli ko fakamalosi olotou iloga to-tino kae ko mafai o kaufakatasi foki ki te kiloga ki te lalolagi (Ao Maori), mo tino tauloto/akoga mai fenua kесе'kese ke galue fakatasi ke malamalama i tū mo aganū.</p>	<p>Akoakōga 'lei mo takitakiga e tuku fakatasi i ei a mea tafasili i te 'lei kae 'kese mo tino tauloto/akoga. E tāua ki ko tatou ke kaufakatasi i kесе'kesega o faiakoga, mo faiakoga kola e maluga olotou atamai (highly skilled) pena foki mo faiakoga kola e fakaloto malosi (motivated) i koga kātoa o fakatokaga o akoakōga mo fakaakoakōga ke fetui tonu mo manakoga mo fakamoemoega o te lumani o tino tauloto/akoga kātoa. Ke 'tali faka'lei ki te kесе'kesega mo mafulifuliga o manakoga o tino tauloto/akoga, kae malamalama foki o fakaaogā a fakamaoniga o atiakega e uiga ki faifaiga 'lei, faiakoga mo tino pule i feitu kātoa o akoakōga e manakogina ke fakatumau o tauloto foki loa latou.</p>	<p>A Niu Sila e manakogina se fakatokaga o akoakōga mo fakaakoakōga kola e fakatokatoka a tino tauloto/akoga ki mafulifuliga o te lalolagi mo te lumani o galuega. E 'tau foki o mafai o fakatoka atamai kola a tino tauloto/akoga, pule o matagaluega ke ola manuia. Akoakōga e manakogina ke fakatoka a tino tauloto/akoga mo atamai ke iku manuia mai te kamataga (early on), kae fakamautinoa tonu foki me i tino e mafai o toe akoga o tai faka'lei aka kae toe fakaakoako i te olaga saukatoa o latou, maise loa i fakamafulifuliga o te maumea o te atufenua pena foki mo fakamafulifuliga o poto fou.</p>	<p>Iloiloga, i mea fakasaientisi mo nisi poto mo atamai ne tusaga tāua o fakamautinoa tonu te ola malosi o tino Niu Sila kātoa. E isi se fakamoemoega tumau kae gasolo o lasi mo iloiloga tafasili i te lalolagi, te poto (mātauranga) mo mea fou kola e fakailoa o 'tali ki fakalavelave fou mo fakalavelave tauave o te atufenua mo te lalolagi, e aofia i ei pela mo tatou ke mafai o toe atiaka ki se taimi tai leva mai luga i pokotiaga o te COVID-19 i mea tau tupe, i fakapotopotoga mo te ola'lei. Te mea tenei e tāua ki te faitega o mea tafasili i te uke, faifaiga ke faka'lei te tāua o mea, mo mea kola e se pokotia i ei te enevailomene, fakatokatokaga o 'tali ki fakalavelave mo faigataga o fapotopotoga, kae 'tala mataloa o poto fou, atamai mo vaega o mafaufauga ki te lumani.</p>

Mata e pefea foliga o te 'lei?

A mea tāua konei e fakamoemoe ke faka'lei aka ikuga mo tino tauloto/akoga kātoa i tulaga katoa o te fakatokaga o akoakōga, i akoga kamata, akoga mo akoga maluga mo fakaakoakōga. Kafai a mea tāua o te NELP mo te TES ko fakagalue i tulaga kātoa o te fakatokaga o akoakōga, tino tauloto/akoga i vaega kātoa o olotou malaga totino i akoakōga ko 'tau o tai 'lei aka, kae ko lasi foki te 'tali 'lei ki akoakōga.

FAKAMOEMOEGA 1	FAKAMOEMOEGA 2	FAKAMOEMOEGA 3	FAKAMOEMOEGA 4	FAKAMOEMOEGA 5			
<p>TINO TAULOTO E TAFASILI I TE TĀUA Tino tauloto mo olotou kāiga e fakaautū tonu ki ei a akoakōga</p>	<p>SEAI SE FAKALAVELAVE O FAKAAOGĀ E lasi te avanoaga o akoakōga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa</p>	<p>TAKITAKIGA MO AKOAKŌGA 'LEI Takitakiga mo akoakōga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kāiga</p>	<p>TE LUMANAI O AKOAKŌGA MO GALUEGA Akoakōga tela e tāua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa</p>	<p>AKOAKŌGA E TAFASILI I TE LALOLAGI KAE AOFIA I EI A TINO KATOA Akoakōga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa</p>			
<p>1</p> <p>Fakamautinoā tonu a koga i fakaakoakōga e puipuiaina faka'lei, e aofia i ei te se fakaailoga tino, fāpito, mo uiga masei kae fakamatakutaku tino</p>	<p>2</p> <p>Ke lasi te fakamoemoea mo tino tauloto/akoga katoa, kae lagolago ki mea konei i te kaufakatasi mo olotou kāiga mo komiuniti o faite kae fakatoka akoakōga kola e 'tali ki manakoga o latou, kae fakatumau olotou iloga, 'gana mo tū mo aganū</p>	<p>3</p> <p>Fakafoliki a fakalavelave ki akoakōga mo tino katoa, e aofia i ei tino tauloto/akoga Maoli mo te Pasefika, tino tauloto/akoga kola se katoatoa (disabled) mo latou kola e manakogina se lagolago ki akoakōga (learning support needs)</p>	<p>4</p> <p>Fakamautinoā tonu i tino tauloto/akoga katoa ko tai 'lei a fakavae o atamai o latou, e aofia i ei te 'gana', te iloa o faitau mo te numela</p> <p><small>* Te 'gana ki te faipati e aofia i ei so se faifaiga o fesokotakiga o te tino tauloto/akoga e fakaaogā pela me ko te 'gana muamua, e aofia i ei te 'gana faipati ki tāga o Niu Sila</small></p>	<p>5</p> <p>Fakatāua o aofia te 'gana Maoli mo tū mo aganū o Maoli ke aofia iloto i mea fai i aso katoa o te olaga i koga tauloto</p>	<p>6</p> <p>Atiaka a tino galue ke fakamalosī te faiga o akoakōga, takitakiga mo te taumafaiga o lagolago ki tino tauloto i so se koga o te matagaluega o akoakōga</p>	<p>7</p> <p>Galue fakatasi mo matagaluega pisinisi mo pule o matagaluega o fakamautinoā tonu me i tino tauloto/akoga ka isi ne atamai, poto mo auala fakagalue ke iku manuia i galuega</p>	<p>8</p> <p>Fakamalosī te tusaga o suksesukega pena foki mo poto o tino Maoli (mātauranga Māori) i te fakafeagai ki tofotofoga o te atufenua mo te lalolagi kātoa (TES FUA)</p>
<p>MEA TĀUA</p> <p>Koga o akoakōga ka puke mau ki kese'kesega kae fakatoka foki ki te 'lei o te ola malosī, te ola'lei o te foitino mo te ola'lei o te mafauau mo tino tauloto/akoga kātoa, faiakoga mo tino galue i ei</p> <p>Koga o akoakōga ko ola malosī a fakanofoga o galuega, palani kae lagolago ki taumafaiga e uiga ki te fakailoga o tino, fakailoga o fafine mo tagata, fāpito mo te malalo o fakamoemoea</p> <p>A tino tauloto/akoga kātoa mo tino galuega, e aofia i ei tino se katoatoa, mo latou kola e manakogina se lagolago i akoakōga io mo masaki o te mafauau (neurodiverse), mo latou kola e faakasi ia latou e LGBTQIA+¹ e talia mo te fiasia, lagolagogina, fakatāuagina kae e fakalogologogina foki</p> <p><small>1 (e aofia tino kola e fakaasi fafine fiasia ki te sua fafine (lesbian), tagata fiasia ki te sua tagata (gay), se tino e fiasia talia ki te fafine io me se pina tagata (bi-sexual), pina fafine io me se pina tagata (transgender), faifakatea io seiloa (queer or questioning), tino ne fanau kae seiloa me se fafine io me se tagata (intersex), tino seai se lagona i faiga</small></p>	<p>MEA TĀUA :</p> <p>Tino tauloto/akoga mo akoakōga o te olaga e aofia i ei a tū mo aganū kola e fakatāua, 'lagomālō kae fakaasi i ei a lotou iloga</p> <p>Maluga o fakamoemoea mo tino tauloto/akoga kātoa ko fai pela me ne manatu fakagalue fou. Fāpitoa mua, mo te malalo o fakamoemoea ko fakafesagaigina kae ke na fakagata</p> <p>Kāiga mo komiuniti ko galue malosī o aofia kae fakatāua i te 'lomiga mo te fakatelega o akoakōga, e pena foki i lotu i te enevailomene o akoakōga</p> <p>Auala fakagalue o akoakōga mo fakaakoakōga e avanoa kae tufa fakapau atu ki tino tauloto/akoga kātoa</p> <p>Tino Maoli e fiasia kae mafai o iku manuia akoakōga pela me ne Maoli, kae ko akoakōga e lagolago ki taumafaiga (rangatiratanga) o tino Maoli</p>	<p>MEA TĀUA :</p> <p>Te enevailomene o akoakōga e aofia kae 'tali ki manakoga o tino tauloto/akoga, kae ko tino tauloto/akoga kātoa e mafai o kaufakatasi atu ki avanoaga o fapopotoga mo akoakōga</p> <p>A tino tauloto/akoga e se fakafesagai mo fakalavelave ki akoakōga i manakoga faka-te-foitino, o fakaaogā, lagolago io me ko mea tau tupe</p> <p>Avanoaga faopoopo mo fesoasoani ki tino tauloto/akoga kola e se katoatoa pena foki mo latou kola e manakogina fesoasoani faopoopo ke kaufakatasi kae ke iku manuia akoakōga</p> <p>A tino tauloto/akoga e lagolagogina ke manuia te fakasokoga i te vāsia o akoakōga mo te galuega</p> <p>Atamai o tino poto (specialist) mo te lagolago e avanoa mo tino tauloto/akoga, kāiga, tino Maoli (iwi), kāiga Pasefika, mo faiakoga, mafai e manakogina</p> <p>Tino tauloto/akoga e mafai o fakaaogā a poto o mea tau komipiuta (digital technologies) kola e manakogina ke kaufakatasi atu i feitu kātoa o te iloa o akoakōga</p>	<p>MEA TĀUA :</p> <p>Tino tauloto/akoga e fakatoka mo te 'gana, te iloa o faitau, numela mo te atamai kae faitau mea tau komipiuta kola e fai ke mafai akoakōga mo atiakega o te lumanai</p> <p>Tino tauloto/akoga kātoa e mafai o fakaaogā a poto mo atamai tāua a latou kae mafai foki o aofia fesokotakiga, fakaleiga o fakalavelave, mafauau lotu, te toe fakaleiga, mo te atamai i fesokotakiga mo fakasokoga mo tino</p> <p>Tino tauloto/akoga kola seki atiaka a fakavae tāua mo atamai a latou e mafai o iloa kae mafai foki o fakaaogā ne latou atamai o tino poto ke lagolago kia latou</p> <p>Kafai e 'tau, tino tauloto/akoga e mau avanoaga kese'kese o akoakōga ke atiaka a te iloa o faitau i mea tau komipiuta kae mafai foki o malamalama ki fakamatalaga o mea tau komipiuta kola e aofia latou ki ei</p>	<p>MEA TĀUA :</p> <p>Tū mo aganū o tino Maoli e toki mau (embedded) i mea tāua, faifaiga pena foki mo tū mo aganū o matagaluega, kae pogai katoa mai mea kola ne fakaasi i fautuaga mo te kaufakatasi o tino Maoli</p> <p>Tino takitaki, faiakoga mo tino galue e lagolago ke atiaka te 'gana a latou faka Maoli pena foki mo lotou atamai mo taumafaiga i tū mo aganū Maoli tauloto/akoga e isi ne avanoaga o tauloto, kae tauloto i te 'gana Maoli</p> <p>A te tautoga ki Te Tiriti Te Tiriti e toki mau i tulafono fakagalue mo faifaiga e aofia i ei a palani, amioga, faifaiga, matagaluega, mo fakatokaga o mea aōga</p> <p>Iloga, 'gana mo tū mo aganū o tino Maoli e aofia ki lotu i akoakōga, taulotōga mo tulaga fesoasoani ki manakoga mo fakalavelave o tino akoga (pastrol care)</p>	<p>MEA TĀUA :</p> <p>A koga o akoakōga e fakaasi kae 'tali ki tatōga o te iloa kae faopoopo mea aogā ki olotou tino galue ke fakamalosī akoakōga, takitakiga, lagolago ki akoakōga, mo atamai ke lagolago ki akoakōga i mea tau initaneti</p> <p>Faiakoga mo tino galue, e aofia i ei tino fakaakoako, faiakoga fesoasoani (teacher aides), tino lagolago, tino takitaki mo tino poto, e fakatumau olotou lagolago mo avanoaga o toe faka'lei aka olotou atamai i te olaga galue</p> <p>Faiakoga mo tino fakaakoakō e talitonu me mafai o fakaakoako a tino tauloto/akoga kese'kese</p> <p>A koga o akoakōga e tuputupu aka, fakatāua kae taofi a tino fakaakoako kese'kese kola e tafasili i te poto, kae aofia i ei latou kola e isi ne olotou gafa Maoli io me ne gafa Pasefika, io me se katoatoa</p>	<p>MEA TĀUA :</p> <p>Akoakōga mo taulotoga e sagatonu o galue tasi ki manakoga mai koga galue</p> <p>Tino tauloto/akoga e lagolago kae fakamalosī o puke akoakōga mo auala fakagalue o galuega kola e fiasia ki ei latou, kae ke se fakatapula mai fakavasegaga mo te fāpito tino kola e mafai o fakafoliki olotou filifiliga</p> <p>Se faifaiga ke tai fakamalosī o lagolago kae fakamanino auala fakagalue o galuega mo akoakōga</p> <p>A tino e mafai o toe atiaka olotou atamai kae toe akoga i olotou olaga kātoa kae mau foki atamai kola e tāua mo matagaluega</p> <p>Tino tauloto/akoga e faigofie ke mafai o fakaaogā a polokalame faigofie kae fuligofie mo fakatokaga o akoakōga kola e fakaasi olotou manakoga mo manakoga o matagaluega</p>	<p>MEA TĀUA :</p> <p>Te kese'kesega, fakatumauga o matagaluega e fakatoka ei a iloiloga tafasili i te lasi i atamai mo taleni</p> <p>Te atiakega o takitakiga ki poto o tino Maoli mo sautalaga e fakaasi a fakaleiga kola e lagolagogina</p> <p>Te iloiloga e tafasili i te 'lei, e galue fakatasi, kae fakasoko i feitu kātoa o vaega o atamai (disciplines) mo fakapotopotoga</p> <p>Fakapotopotoga o Akoga Maluga e fai tusaga ki auala o faifaiga fou o fakamatala a tofotofoga o mea tau tupe, fapopotoga mo te enevailomene</p>

Te NELP mo te TES ko mea e lua kola e tāua ki te vaega o te Polokalame Galue i Akoakōga kola ka fesoasoani o fakamaoni tonu te fakatokaga o akoakōga ke fetau tonu mo manakoga o tino tauloto/akoga kātoa i Aotearoa Niu Sila, faitalia me koai latou io me ko latou ne tino mai fea.

E manino te sokoga i te va o te NELP mo te TES fakatasi ei mo fuafuaga tāua a te Mālō kola e fai i te Polokalame Galue o Akoakōga.

Te fakamatalaga tenei e fakaasi me ko fea a fuafuaga tāua o te Polokalame Galue o Akoakōga kola e fakagalue io me ko oti ne tautogina ke lagolago ki kogakoga o akoakōga kola fakagalue ne latou te NELP mo TES.

MEA I TE POLOKALAME GALUE I AKOAKŌGA

FAKAMOEMOEGA 1

TINO TAULOTO E TAFASILI I TE TĀUA

Tino tauloto mo olotou kāiga e fakaaütü tonu ki ei a akoakōga

FAKAMOEMOEGA 2

SEAI SE FAKALAVELAVE O FAKAAOGĀ

E lasi te avanoaga o akoakōga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa

FAKAMOEMOEGA 3

TAKITAKIGA MO AKOAKŌGA 'LEI

Takitakiga mo akoakōga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kāiga

FAKAMOEMOEGA 4

TE LUMANAI O AKOAKŌGA MO GALUEGA

Akoakōga tela e tāua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa

FAKAMOEMOEGA 5

AKOAKŌGA E TAFASILI I TE LALOLAGI KAE AOFIA I EI A TINO KATOA

Akoakōga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa

	1	2	3	4	5	6	7	8
Fakamautinoa tonu a koga i fakaakoakōga e puipuigina faka'lei, e aofia i ei te se fakailoga tino, fāpito, mo uiga masei kae fakamatakutaku tino								
Ke lasi te fakamoemoega mo tino tauloto/akoga katoa, kae lagolago ki mea konei i te kaufakatasi mo olotou kāiga mo komiuniti o faite kae fakatoka akoakōga kola e 'tali ki manakoga o latou, kae fakatumau olotou iloga, 'gana mo tū mo aganū								
Fakafoliki a fakalavelave ki akoakōga mo tino katoa, e aofia i ei tino tauloto/akoga Maoli mo te Pasefika, tino tauloto/akoga kola se katoatoa (disabled) mo latou kola e manakogina se lagolago ki akoakōga (learning support needs)								
Fakamautinoa tonu i tino tauloto/akoga katoa ko tai 'lei a fakavae o atamai o latou, e aofia i ei te 'gana', te iloa o faitau mo te numela * Te 'gana ki te faipati e aofia i ei so se faifaiga o fesokotakiga o te tino tauloto/akoga e fakaaogā pela me ko te 'gana muamua, e aofia i ei te 'gana faipati ki tāga o Niu Sila								
Fakatāua o aofia te 'gana Maoli mo tū mo aganū o Maoli ke aofia iloto i mea fai i aso katoa o te olaga i koga tauloto								
Atiaka a tino galue ke fakamalosi te faiga o akoakōga, takitakiga mo te taumafaiga o lagolago ki tino tauloto i so se koga o te matagaluega o akoakōga								
Galue fakatasi mo matagaluega pisinisi mo pule o matagaluega o fakamautinoa tonu me i tino tauloto/akoga ka isi ne atamai, poto mo auala fakagalue ke iku manuia i galuega								
Fakamalosi te tusaga o sukesukega pena foki mo poto o tino Maoli (mātauranga Māori) i te fakafeagai ki tofotofoga o te atufenua mo te lalolagi kātoa (TES FUA)								

Fakamasikiga o tulaga fakataunu mo tino tauloto Maoli	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Fakamasikiga o tulaga fakataunu mo tino tauloto o te Pasefika	✓	✓	✓			✓		
Palani i Faifaiga o Akoga Kamata			✓			✓	✓	
Fakafouga o fakatokaga o Akoakōga mo Ataeao	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Palaniga i Matagaluega o Akoakōga					✓	✓		
Fakafouga o fakatokaga o tupe fesoasoani mo akoga kamata mo akoga			✓					
Fakafouga a kope katoa o akoga			✓					
Polokalame (curriculum) o akoakōga, iloiloga mo pepa fakamaoni o akoakōga (qualifications) (aofia i ei polokalame o akoakōga, atiakega ki luga, mo fakataunuga – CPA: Curriculum, Progress, Achievement programme) mo te Setifiketi i Fakataunuga o Akoakōga o te Atufenua – NCEA: National Certificate of Educational Achievement)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Palani i Faifaiga o Lagolago i Akoakōga		✓	✓			✓		
Fakafouga o Akoakōga i Galuega			✓	✓			✓	
Fakamalosiga o Akoga Maluga				✓	✓	✓	✓	✓
Lagolago ki sukesukega i akoga maluga								✓
Faopoopo mea aogā ki te palani o te ola malos/ola malos tamaliki mo talavou	✓	✓	✓					

Te fakagaluegaga o Te Fakamatalaga o Akoakōga mo Taulotoga i mea Tāua o te Atufenua i matagaluega o akoga kamata kola ko oti ne laisene

Te Fakamatalaga o Akoakōga mo Taulotoga i mea Tāua o te Atufenua (the NELP – National Education and Learning Priorities) se fakatokaga o mea tāua kola ne faite ke takitaki latou kola e pule i matagaluega o akoga kamata ko oti ne laisene, e aofia i ei akoga kamata i te 'gana Maoli (ngā kōhanga reo), ke sagatonu ki olotou galuega i aso takitasi ki mea kola ka isi se tāua kae pokotia 'lei ki tamaliki mo talavou. A mea tāua kona e mafai o fakaaogā i tafa o mea tāua loa o te matagaluega, o fesoasoani ki so se tino tauloto/akoga ke gasolo ki mua kae fakataunu olotou fakamoemoega.

Tulafono o Akoakōga (Matagaluega o Akoga Kamata) 2008 e manakogina a matagaluega fakasoa (service providers) o akoga kamata kola ko oti ne laisene o amanaia a te NELP pela me se vaega o Pulega, Fakatonutonuga, mo Palaniga (Governance, Management, Administration – GMA) pela mo te Masani.

Te manakoga i laisene ka toe fakatonu ke fetai mo kae lagolago a te Pulega, Fakatonutonuga, mo Palaniga (Governance, Management, Administration – GMA) GMA pela mo te Masani.

FAKAMOEMOEGA 1	FAKAMOEMOEGA 2	FAKAMOEMOEGA 3	FAKAMOEMOEGA 4	FAKAMOEMOEGA 5
----------------	----------------	----------------	----------------	----------------

TINO TAULOTO E TAFASILI I TE TĀUA

Tino tauloto mo olotou kāiga e fakautū tonu ki ei a akoakōga

SEAI SE FAKALAVELAVE O FAKAAOGĀ

E lasi te avanoaga o akoakōga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa

TAKITAKIGA MO AKOAKŌGA 'LEI

Takitakiga mo akoakōga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kāiga

TE LUMANAI O AKOAKŌGA MO GALUEGA

Akoakōga tela e tāua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa

AKOAKŌGA E TAFASILI I TE LALOLAGI KAE AOFIA I EI A TINO KATOA

Akoakōga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa

Matagaluega mo faifaiga o akoga kamata

<p>1</p> <p>Fakamautinoa tonu a koga i fakaakoakōga e puipuigina faka'lei, e aofia i ei te se fakaaolaga tino, fāpito, mo uiga masei kae fakamatakutaku tino</p>	<p>2</p> <p>Ke lasi te fakamoemoega mo tino tauloto/akoga katoa, kae lagolago ki mea konei i te kaufakatasi mo olotou kāiga mo komiuniti o faite kae fakatoka akoakōga kola e 'tali ki manakoga o latou, kae fakatumau olotou iloga, 'gana mo tū mo aganū</p>	<p>3</p> <p>Fakafoliki a fakalavelave ki akoakōga mo tino katoa, e aofia i ei tino tauloto/akoga Maoli mo te Pasefika, tino tauloto/akoga kola se katoatoa (disabled) mo latou kola e manakogina se lagolago ki akoakōga (learning support needs)</p>	<p>4</p> <p>Fakamautinoa tonu i tino tauloto/akoga katoa ko tai 'lei a fakavave o atamai o latou, e aofia i ei te 'gana*, te iloa o faitau mo te numela</p> <p><small>* Te 'gana ki te faipati e aofia i ei so se faifaiga o fesokotakiga o te tino tauloto/akoga e fakaaogā pela me ko te 'gana muamua, e aofia i ei te 'gana faipati ki tāga o Niu Sila</small></p>	<p>5</p> <p>Fakatāua o aofia te 'gana Maoli mo tū mo aganū o Maoli ke aofia iloto i mea fai i aso katoa o te olaga i koga tauloto</p>	<p>6</p> <p>Atiaka a tino galue ke fakamalosi te faiga o akoakōga, takitakiga mo te taumafaiga o lagolago ki tino tauloto i so se koga o te matagaluega o akoakōga</p>	<p>7</p> <p>Galue fakatasi mo matagaluega pisinisi mo pule o matagaluega o fakamautinoa tonu me i tino tauloto/akoga ka isi ne atamai, poto mo auala fakagalue ke iku manuia i galuega</p>	<p>8</p> <p>Fakamalosi te tusaga o suksesukega pena foki mo poto o tino Maoli (mātauranga Māori) i te fakafeagai ki tofotofoga o te atufenua mo te lalolagi katoa (TES FUA)</p>
<p>Fesili ki tino tauloto/akoga, kāiga mo tino galue e uiga ki lagona o latou i te fakailoga tino, fāpito mo te tino uiga masei kae fakamatakutaku tino, kae fakaaogā a fakamatalaga kona o fakafoliki amioga kona</p> <p>Fakatoka a faifaiga ke fakavave a sautalaga kae toe salasala ne 'tali ki faitioga io me ko manavasega e uiga ki fakailoga tino, fāpito mo te tino uiga masei kae fakamatakutaku tino</p> <p>Faite se olaga akoga tela e puipuigina kae aofia katoa tino kae se olaga foki tela a kese'kesega e fakatāua kae ko tino tauloto/akoga katoa mo tino galue, e aofia i ei latou kola e fakaaosi ia latou ne LGBTQIA+, se katoatoa, e manakogina se lagolago ki akoakōga, masaki o te mafaufau, io mai tū mo aganū kese'kese o te komiuniti, e lagonagina ne latou te kaufakatasi</p>	<p>Kaufakatasi mo kāiga mo pui kāiga o fakatoka a tino tauloto/akoga katoa ke atiaka kae iloa olotou fakamoemoega</p> <p>Fesoasoani ki tino galue o atiaka te iloa a latou i te fāpito tino mo te malalo o fakamoemoega, kae e pefea a mea konei o pokotia i ei a tino tauloto/akoga, tino galue mo kāiga</p> <p>Fakaasi kae 'tali ki malosiga o tino tauloto/akoga, faifaiga mo manakoga, mo fakamoemoega o tino tauloto/akoga fakatasi mo kāiga</p> <p>Atiaka a fesokotakiga mo tino Maoli, aofia latou i filifiliga, kae kaufakatasi mo latou o lagolago ki taumafaiga totino (rangatiratanga), pena foki mo te iku manuia o akoakōga o tino Maoli pela ne Maoli</p>	<p>Fakaaogā o tupe fesoasoani a te Minisituli o Akoakōga kola e fetai tonu o fakafoliki a 'togiga o pili a mātua kae fesoasoani o sautala ki nisi fakalavelave i mea tau tupe (financial barriers), pela mo meakai, gatu mo oloolo malaga, kae lagolago ki pui kāiga mo kāiga Pasefika ke taumafai ki tupe fesoasoani kola e avanoa ke fakafoliki a 'togi o akoga kamata</p> <p>Fakamautinoa tonu me i tino tauloto/akoga se katoatoa mo tino galue, mo latou kola e manakogina se lagolago i akoakōga, mo tino tauloto/akoga mo masaki o te mafaufau, e puipuigina faka'lei kae e aofia i ei olotou matagaluega i akoga kamata, mo olotou manakoga e lagolagogina</p> <p>Galue mo pui kāiga mo kāiga Pasefika o fakaaosi kae malamalama i fakalavelave kola e mafai o taofi a tino tauloto/akoga o mafai o fakaaogā kae kaufakatasi ki akoga kamata</p>	<p>Atiaka akoakōga o 'gana, te iloa o faitau mo te numela i faifaiga mo tino tauloto/akoga mo mea ne iloa ne latou i olotou fale io me i te komiuniti, e aofia i ei fale kola e fakaaogā e lua 'gana e faipatigina io me uke atu 'gana kese'kese, kae fakatāua a te poto i tū mo aganū o te tamaliki mo olotou kāiga e fakaaogā i akoga faitau</p> <p>Fakaaogā avanoaga e uke ki fesokotakiga mo sautalaga – sautala sāle mo tino tauloto/akoga io me ko tamā potukau kae fakaaogā a fakamatalaga o fakasologo o pati, faitau fakatasi i 'tala, tafaio i tafaoga ki pati io me usu pese (waiata) kae lagolago ke atiaka olotou 'gana; kae aofia sāle avanoaga mo tino tauloto/akoga ke maua a fakatusaga mai lotou tū mo aganū io me ko nisi tū mo aganū, e aofia i ei a fakatusaga o te numela</p> <p>Fakatoka ke 'pau a faiga o faiakoga, tino fakaaogā mo tino tausi, ko te mea a talavou tauloto/akoga e mafai o atiaka a fakasokoga mo fesokotakiga 'lei o lagolago akoakōga mo te ola malosi</p>	<p>Salasala ki fautuaga mai tino Maoli me sea te mea tafasili e aofia i ei a tū mo aganū o tino Maoli (tikanga Māori) i mea tāua, faifaiga mo tū mo aganū o fakapotopotoga</p> <p>Fakatoka avanoaga mo faiakoga fakatasi mo tino fakaaogā o atoako, poto mo atamai i te 'gana Maoli mo tū mo aganū Maoli, kae lagolago latou ke fakamalosi olotou faifaiga i akoakōga ke tuku fakatasi te 'gana Maoli i te taimi e fakagalue ei a te polokalame</p> <p>Sautala mo tino tauloto/akoga mo tino galue e uiga ki te tāua o te takutakuga o te 'gana Maoli, kae fakatoka foki avanoaga mo latou ke tauloto kae akoako e seai ne fakamasinoga</p>	<p>Fakaasi a tatōga i taumafaiga o akoako kae faopoopo a mea aogā ki avanoaga mo faiakoga, tino fakaaogā mo tino galue o fakamalosi akoakōga, takitakiga mo tulaga lagolago o akoakōga</p> <p>Atiaka a fautuaga mo te mafai o faiakoga o akoako a tino tauloto/akoga kese'kese mo manakoga kese'kese i ei, kae ke fetai tonu o fakamafuli a faifaiga o akoakōga</p> <p>Fakamoemoe kae lagolago ki faiakoga ke atiaka olotou malamalama i tulaga o tino tauloto/akoga, e aofia i ei a 'gana e faipatigina i te fale, tala fakasolopito, 'tala mo te tāua o tū mo aganū, ke fakatoka ei a faifaiga o akoakōga ke tauga tonu ki tū mo aganū</p>	<p>Seai ne gasuesuega mo matagaluega mo akoga kamata</p>	

Fakagaluegaga o Te Fakamatalaga o Akoakōga mo Taulotoga o mea Tāua o te Atufenua i akoga mo akoga Maoli (fakasokoga)

FAKAMOEMOEGA 1

TINO TAULOTO E TAFASILI I TE TĀUA

Tino tauloto mo olotou kāiga e fakautū tonu ki ei a akoakōga

FAKAMOEMOEGA 2

SEAI SE FAKALAVELAVE O FAKAOGĀ

E lasi te avanoaga o akoakōga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa

FAKAMOEMOEGA 3

TAKITAKIGA MO AKOAKŌGA 'LEI

Takitakiga mo akoakōga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kāiga

FAKAMOEMOEGA 4

TE LUMANAI O AKOAKŌGA MO GALUEGA

Akoakōga tela e tāua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa

FAKAMOEMOEGA 5

AKOAKŌGA E TAFASILI I TE LALOLAGI KAE AOFIA I EI A TINO KATOA

Akoakōga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa

Faifaiga a te Māiō Ke Lagolago a te Fakagaluegaga o te NELP i akoga mo akoga Maoli

1

Fakamautinoa tonu a koga i fakaakoakōga e puipuigina faka'lei, e aofia i ei te se fakaaailoga tino, fāpito, mo uiga masei kae fakamatakutaku tino

Fakatoka a sautalaga ki te Ola Malosi (te hurihanganui) ke onoono ki te fakailoga tino, fakamalosi te fakapau kae fakamakini atu te fakataunuga o akoakōga mo te ola malosi o tino tauloto/akoga Maoli mo olotou kāiga

Fakagalue a faifaiga ne tuku ki loto i te Palani Fakagalue mo Akoakōga o te Pasefika

Faopoopoga o mea aogā ki loto kae lagolago ki te atiakaga o polokalame mo auala fakagalue fakatasi mo akoakōga i 'gana o te Pasefika

Vaevaega o te \$50 miliona ke fakatoka fakavave o lagolago mo so se akoakōga, mafutaga mo te lagona, faka-te-mafaufau, amioga io me ko nisi fakalavelave o te ola malosi mo tino tauloto/akoga i matagaluega o akoga kamata, akoga, mo akoga Maoli, ona i te taofiga o gasuesuega o te atufenua mai i te COVID-19, io me ko pokotiaga mai te taofiga o gasuesuega o te atufenua

Fakavaega o Polokalame Takitaki ke lagolago ki matagaluega akoga kamata, akoga mo akoga Maoli i te fakaaikōgaga o te ola'lei o te mafaufau mo te ola'lei o mafutaga pena foki mo te atiakaga o te ola malosi o tino tauloto/akoga

2

Ke lasi te fakamoemoega mo tino tauloto/akoga katoa, kae lagolago ki mea konei i te kaufakatasi mo olotou kāiga mo komiuniti o faite kae fakatoka akoakōga kola e 'tali ki manakoga o latou, kae fakatumau olotou iloga, 'gana mo tū mo aganū

Faopoopoga o mea aogā ki akoakōga o atamai mo atiakaga o avaka a suksesukega o te iloa (critical consciousness) kae lagolago ki taumafaiga o tū mo aganū (cultural capabilities), e aofia i ei a te ola malosi

Lagolago ki matagaluega o akoga o atiakaga te mafai o latou o kaufakatasi mo tino tauloto/akoga Maoli mo olotou kāiga o kaufakatasi

Fakatoka te polokalame Sautala Akoako (Talanoa Ako) o lagolago ki kāiga Pasefika

Atiakaga o mea aogā i akoakōga mo atamai ki mea kola ne fakaasi mai ne te Tapasā: Fakatokaga o manatu i tū mo aganū mo faiakoga pena foki mo tino tauloto/akoga o te Pasefika

Lagolago i atiakaga o polokalame mo auala fakagalue mo taulotoga i 'gana o te Pasefika

Atiakaga o mea aogā mo te fakamauga o mea tāua i akoakōga (rich records of learning) kola e galue fakatasi mo tino tauloto/akoga fakatasi mo olotou kāiga/ pui kāiga o puke a fakamoemoega, fakamalosiga mo te gasolo ki mua o akoakōga

3

Fakafoliki a fakalavelave ki akoakōga mo tino katoa, e aofia i ei tino tauloto/akoga Maoli mo te Pasefika, tino tauloto/akoga kola se katoatoa (disabled) mo latou kola e manakogina se lagolago ki akoakōga (learning support needs)

Lagolago ki koga o akoakōga ke atiakaga olotou taumafaiga o fakaasi kae malamalama ki manakoga o tino tauloto/akoga mo fakalavelave ki fakataunuga

Fakatokaga o tupe fesoasoani i Faiga fou mo fuafuaga o akoakōga o te Pasefika kae/io me fakagalue ne tino fakaaoko, mo fakapotopotoga o akoakōga (education providers) kola e 'tali ki polokalame mo manakoga o te ola malosi ko fakamaseigina ne te COVID-19

Fakatokaga o tupe fesoasoani mo fakapotopotoga o te Pasefika i te komiuniti mo potukau ke 'tali ki akoakōga mo manakoga o te ola malosi o kāiga o te Pasefika kae e lagolago kia latou o fakatumau te fakamalosi o fesokotakiga a latou mo fakapotopotoga o akoakōga

Te fakavaega o fuafuaga ke kaufakatasi i te va o Akoakōga, Ola'lei mo te Atiakaga o te Ola Malosi o Tino (social development) o lagolago ki kāiga Pasefika o fakaaogā ki matagaluega e manakogina ne latou ke ola malosi

Iloiloga o fakapau, A mo te B mo tupe fesoasoani kola e fetau tonu mo mea se 'lei i Akoakōga Kamata Tamaliki (Early Childhood Education - ECE)

Fakamalosi te vave mau a manakoga mo ne fesoasoani i akoakōga i te fakaaogāga o atiakaga i mea tau suksesukega

Fakafoliki te taimi e fakatali kae tumau o fakavave o fakafoliki te fakalavelave (existing early intervention) kae faka'lei aka a matagaluega o fakavave kae fakafoliki te fakalavelave mo tamaliki mo olotou kāiga mo pui kāiga

4

Fakamautinoa tonu i tino tauloto/akoga katoa ko tai 'lei a fakavae o atamai o latou, e aofia i ei te 'gana', te iloa o faitau mo te numela

* Te 'gana ki te faipati e aofia i ei so se faifaiga o fesokotakiga o te tino tauloto/akoga e fakaaogā pela me ko te 'gana muamua, e aofia i ei te 'gana faipati ki tāga o Niu Sila

Atiakaga o kope (tools) o lagolago ki faiakoga pena foki mo te malamalama o faiakoga ki atiakaga o taulotoga a tamaliki, e aofia i ei te iloiloga o kamata ki loto i akoga kamata, akoga mo akoga Maoli mo akoakōga o te lagona o te tino i auala fakagalue

5

Fakatāua o aofia te 'gana Maoli mo tū mo aganū o Maoli ke aofia iloto i mea fai i aso katoa o te olaga i koga tauloto

Vaevaega o te \$100 miliona o lagolago Akoga Kamata a Maoli (kōhanga reo) mo te fakamalosiga o te 'gana Maoli

Vaevaega o te \$200 miliona o lagolago akoga Maoli mo kāiga o toe fakasoko kae ke iku manuia i akoakōga mai tua o te COVID-19 kae fakamalosi te aofia o te 'gana Maoli i akoakōga o tamaliki katoa

Fakamalosiga o fakatoka a te 'Gana Maoli i Akoakōga, e aofia i ei te lagolago mo matagaluega o akoakōga, atiakaga o mea aogā, mo fakamatalaga mo tino tauloto/akoga mo olotou kāiga

Fakatokaga o Mea Aogā i te 'Gana Maoli (Kauwhata Reo), mea aogā i te 'gana Maoli i te initaneti, mo te atiakaga o te 'gana Maoli i te koga e tasi i polokalame i mea aogā pela mo te faka'leiga ke mafai o mau a te aogā o te 'gana Maoli i te koga e tasi (te aho ngārahu)

Fakatokaga o Atiakaga o Manuia kae fakatoka a atamai mo te fakalalaga i akoakōga o matagaluega

6

Atiakaga a tino galue ke fakamalosi te faiga o akoakōga, takitakiga mo te taumafaiga o lagolago ki tino tauloto i so se koga o te matagaluega o akoakōga

Fakasokoga o Te Atiakaga o Akoakōga i te 'Gana Maoli (te ahu o te reo Māori) o lagolago a matagaluega i akoakōga ke aumai fakatasi te 'gana Maoli ki olotou faifaiga

Fakatokaga i atiakaga mo atamai i akoakōga (Professional Learning and Development - PLD), takitakiga kae lagolago o fakamalosi a pulepulega mo fakatonutunuga o fale akoga kamata o te Pasefika

Fakasoko te Polotieki i te iloa o Faitau i Akoga Kamata o te Pasefika (Pacific Early Literacy Projects - PELP) kae faifaiga 'gali o te polotieki i te 'gana ki matagaluega o akoga kamata o fesoasoani ki faiakoga mo kāiga ke tupu aka te 'gana a tamaliki o te Pasefika mo te kamata i taumafaiga ke iloa o faitau

Avakaga o manakoga o atamai mo tino fakaaoko i fale (home-based), mo te toe fakafokimaiga o te 100 pasene i fakamaoniga o atamai katoa i koga galue (100% certificated funding band), i akoga kamata a tamaliki

Vaevaega o tupe fesoasoani mo te avakega o 'togi mo Akoga Kamata (ECE)

Toe fakafokimaiga te 100 pasene i fakamoniga o atamai o faiakoga katoa i koga galue mai te po 1 Ianuali 2021

Atiakaga o mea tāua i te 'gana faipati (oral language resource) o lagolago faiakoga i akoga kamata o faka'lei aka te 'gana faipati a tamaliki akoakōga mo atiakaga

7

Galue fakatasi mo matagaluega pisinisi mo pule o matagaluega o fakamautinoa tonu me i tino tauloto/akoga ka isi ne atamai, potu mo auala fakagalue ke iku manuia i galuega

Fatoā kamata a galuega o toe faite a vaega o mea tāua o fesoasoani ki faiakoga o akoga kamata ke malamalama kae 'tali ki te atiakaga o tamaliki

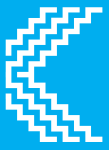
8

Fakamalosi te tusaga o suksesukega pena foki mo potu o tino Maoli (mātauranga Māori) i te fakafeagai ki tofotofoga o te atufenua mo te lalolagi katoa (TES FUA)

Fakagaluegaga o te Fakamatalaga o Akoakōga mo Taulotoga o mea Tāua o te Atufenua i akoga mo akoga Maoli

Te Fakamatalaga o Akoakōga mo Taulotoga i mea Tāua i te Atufenua (te NELP) ne fakatokaga o mea tāua o faite ke takitaki ki ei a latou kola e pule i akoga mo akoga Maoli (akoga a te Mālō, akoga faifakatasi a te Mālō, mo akoga e fakatelelegina ne fakapotopotoga (private)), o sagatonu i olotou galuega i aso takitasi i mea kola ka isi ne pokotiaga tāua 'lei ki tamaliki mo talavou. A mea tāua e mafai o fakaaogā i tafa o mea tāua i olotou fakai, kae faifakatasi i te fakatokaga o mea tāua i polokalame o fakai, o fesoasoani ki so se tino tauloto/akoga o gasolo ki mua o fakataunu olotou fakamoemoega.

A komiti o akoga mo akoga Maoli (kura) e 'tau o fakamatutinoia kae amanaia te NELP, e aofia i ei māfai atiakega io me i fakafouga olotou tusi fakavae, pela o fakamautinoia tonu i olotou palani fakamoemoe (strategic goals) e fetau tonu ki mea tāua o te NELP.

Menetia o akoga e fakatelelegina ne fakapotopotoga e 'tau o amanaia te NELP i faifaiga olotou akoga, kae fakamautinoia tonu me i te pule o te akoga mo tino galue e amanaia ne latou te NELP māfai e atiaka mo te takitakiga o te polokalame.

I te po 1 o Ianuali 2023 a Fakamoemoega o Akoakōga i te Atufenua (National Education Goals – NEGS) mo Fakanofonofoga o Palani o te Atufenua (National Administration Guidelines – NAGs) ka sui ne fuafuaga o palani fou mo te lipoti i fakatokaga o tulafono. Te fakatokaga o tulafono tenei ka manino faka'lei o fakasoko ki te NELP, mo pulega o fakapotopotoga ka lipoti i te kaupakataki o latou mo mea tāua i fuafuaga o palani a latou. Mo nisi fakamatalaga i te mea tenei ka fakatoka māfai ko pilipili ki te taimi.

FAKAMOEMOEGA 1

FAKAMOEMOEGA 2

FAKAMOEMOEGA 3

FAKAMOEMOEGA 4

FAKAMOEMOEGA 5

TINO TAULOTO E TAFASILI I TE TĀUA

Tino tauloto mo olotou kāiga e fakaaütü tonu ki ei a akoakōga

SEAI SE FAKALAVELAVE O FAKAAOGĀ

E lasi te avanoaga o akoakōga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa

TAKITAKIGA MO AKOAKŌGA 'LEI

Takitakiga mo akoakōga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kāiga

TE LUMANAI O AKOAKŌGA MO GALUEGA

Akoakōga tela e tāua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa

AKOAKŌGA E TAFASILI I TE LALOLAGI KAE AOFIA I EI A TINO KATOA

Akoakōga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa

1

Fakamautinoia tonu a koga i fakaakoakōga e puipuigina faka'lei, e aofia i ei te se fakaaolaga tino, fāpito, mo uiga masei kae fakamatakutaku tino

2

Ke lasi te fakamoemoega mo tino tauloto/akoga katoa, kae lagolago ki mea konei i te kaupakataki mo olotou kāiga mo komiuniti o faite kae fakatoka akoakōga kola e 'tali ki manakoga o latou, kae fakatuma olotou iloga, 'gana mo tū mo aganū

3

Fakafoliki a fakalavelave ki akoakōga mo tino katoa, e aofia i ei tino tauloto/akoga Maoli mo te Pasefika, tino tauloto/akoga kola se katoatoa (disabled) mo latou kola e manakogina se lagolago ki akoakōga (learning support needs)

4

Fakamautinoia tonu i tino tauloto/akoga katoa ko tai 'lei a fakavae o atamai o latou, e aofia i ei te 'gana*, te iloa o faitau mo te numela

* Te 'gana ki te faipati e aofia i ei so se faifaiga o fesokotakiga o te tino tauloto/akoga e fakaaogā pela me ko te 'gana muamua, e aofia i ei te 'gana faipati ki tāga o Niu Sila

5

Fakatāua o aofia te 'gana Maoli mo tū mo aganū o Maoli ke aofia iloto i mea fai i aso katoa o te olaga i koga tauloto

6

Atiaka a tino galue ke fakamalosi te faiga o akoakōga, takitakiga mo te taumafaiga o lagolago ki tino tauloto i so se koga o te matagaluega o akoakōga

7

Galue fakatasi mo matagaluega pisinisi mo pule o matagaluega o fakamautinoia tonu me i tino tauloto/akoga ka isi ne atamai, poto mo auala fakagalue ke iku manuia i galuega

8

Fakamalosi te tusaga o sukesukega pena foki mo poto o tino Maoli (mātauranga Māori) i te fakafeagai ki tofotofoga o te atufenua mo te lalolagi kātoa (TES FUA)

Fakagaluegaga o akoga mo akoga Maoli

Fesili ki tino tauloto/akoga, kāiga mo tino galue i olotou lagona i te fakailoga tino, fāpito tino mo tino uiga masei kae fakamatakutaku tino, kae fakaaogā a fakamatalaga o fakafoliki amioga kona

Fakatoka a faifaiga ke fakavave o sautala kae toe fakatoka a faitioga io me ko manavasega e uiga ki te fakailoga tino, fāpito tino mo tino uiga masei kae fakamatakutaku tino

Faite se olaga akoga tela e puipuigina kae aofia katoa tino kae se olaga foki tela a kese'kesega e fakatāua kae ko tino tauloto/akoga kātoa mo tino galue, e aofia i ei latou kola e fakaaosi ia latou ne LGBTQIA+, se katoatoa, e manakogina se lagolago ki akoakōga, masaki o te mafaufau, io me mai tū mo aganū kese'kese o te komiuniti, e lagonagina ne latou te kaupakataki

Kaufakatasi mo kāiga mo pui kāiga o fakatoka mo tino tauloto/akoga kātoa o atiaka kae iloa a olotou fakamoemoega

Fesoasoani ki tino galue o atiaka olotou malamalama i te fāpito tino mo te malalo o fakamoemoega, kae pefea a mea konei e pokotia i ei a tino tauloto/akoga, tino galue mo kāiga

Fakaasi kae 'tali ki fakamalosi o tino tauloto/akoga, atiakega mo manakoga, mo fakamoemoega o tino tauloto/akoga fakatasi mo olotou kāiga

Atiakega o fakasokoga mo tino Maoli, aofia latou i faifaiga, kae kaupakataki mo latou o lagolago ki fakamoemoega totino (rangatiratanga), mo te iku manuia akoakōga o tino Maoli pela me ne Maoli

Kaufakatasi mo komiuniti o tino Maoli o faopoopo mea aogā, atiake kae fakatoka te 'gana Maoli ke fakaaogā pela se 'gana fakatonutonu i akoakōga (Maori-medium learning)

Galue fakatasi mo pui kāiga mo kāiga Pasefika o fakaaosi kae malamalama ki fakalavelave kola e taofi a tino tauloto/akoga o fakaaogā kae kaupakataki io me tumau o kaupakataki i akoakōga mo galuega o sautala ki ei

Fakamautinoia tonu me i tino tauloto/akoga se katoatoa mo tino galue, mo latou kola e manakogina se lagolago i akoakōga, tino tauloto/akoga kola e poto (gifted), tino tauloto/akoga mo masaki o te mafaufau, e puipuigina faka'lei kae e aofia i olotou akoga mo akoga Maoli, olotou manakoga e lagolagogina, kae ko polokalame lagolago ki akoakōga e malosi kae galue faka'lei

Kafai e māfai, fakafoliki a 'togi faopoopo, e aofia i ei 'togi o tulafono ki mesini (device) totino (BYOD²), kae fakaaogā avanoaga ki tulafono o fakafoliki te fakanaaga o pui kāiga mo kāiga ki mea tau tupe

² Mai tau mesini totino (Bring Your Own Device)

Fakamautinoia tonu i tino tauloto/akoga kātoa e tumau avanoaga o atiaka atamai tāua, e aofia i ei fesokotakiga, faifaiga i fakaleiga o fakalavelave, mafaufau loto mo atamai i fesokotakiga mo tino

Fakaasi a tino tauloto/akoga kola e se gasolo aka o 'lei i fakavae tāua o atamai (key foundation skills) kae fakatonutonu avanoaga o akoakōga, mo faifaiga o fakaakoakōga mo lagolago, e aofia i ei te salasalaga ki lagolago faopoopo mai tino poto

Amanaia a te 'gana i aso taumua ne faipatigina ne tino tauloto/akoga o te Pasefika, kae fakatoka avanoaga ke fakaaogā o atiaka ki ei

Salasala ki fautuaga mai tino Maoli me sea te 'leiga o aofia a tū mo aganū Maoli i mea tāua, e aofia i ei fesokotakiga, faifaiga mo tū mo aganū o fakapotopotoga

Fakaaogā avanoaga o atiakega mo faiakoga kae ko takitaki ke atiaka o lotou taumafaiga o fakaakoako latou, i poto mo te atamai i te 'gana Maoli fakatasi mo tū mo aganū o tino Maoli

Faipati ki tino tauloto/akoga mo tino galue e uiga me kaia e tāua o taku tonu a pati Maoli, kae fakatoka avanoaga mo latou o tauloto kae fakaaoko kae seai ne fakamasinoga

Fakaasi a mea se 'lei ke mafai o fakaakoako kae faopoopo a mea aogā ki avanoaga mo faiakoga, mo tino galue o fakamalosi akoakōga, takitakiga mo lagolago o fakaakoakōga

Atiakega o fakatuaga mo te mafai o faiakoga o akoako a tino tauloto/akoga kese'kese pena foki mo manakoga kese'kese, kae ke fetau tonu o fakamafuli a faifaiga o fakaakoakōga

Fakamoemoe o lagolago a faiakoga o atiaka olotou malamalama i tulaga o tino tauloto/akoga, e aofia a 'gana e faipatigina i te fale, tala fakasolopito, 'tala mo te tāua o tū mo aganū, ke fakatoka a faifaiga o fakaakoakōga kola e fetau tonu ki tū mo aganū

FAKAMOEMOEGA 1

TINO TAULOTO E TAFASILI I TE TĀUA

Tino tauloto mo olotou kāiga e fakaautū tonu ki ei a akoakōga

1

Fakamautinoa tonu a koga i fakaakoakōga e puipuigina faka'lei, e aofia i ei te se fakaailoga tino, fāpito, mo uiga masei kae fakamatakutaku tino

Fakatokaga o te Ola Malosi o sautala e uiga ki te fakailoga tino, te fakamalosiga o fakapau a tino kae fakamakini o fakataunu akoakōga o tino Maoli mo te ola malosi o latou

Fakagalue a faifaiga ne tuku ki te Palani Fakagalue mo Akoakōga Pasefika

Faopoopo mea aogā ki te lagolago mo te atiakega o polokalame mo auala fakagalue mo taulotoga i te 'gana Pasefika

Toe faka'lei aka (amend) Tulafono o Akoakōga (education act) o fai ke manino ke fakatoka se enevailomene e puipuigina faka'lei a lagona faka-te-mafaufau mo lagona faka-te-foitino o tino mo fakamoemoega tāua (key objective) o komiti o akoga mo akoga Maoli (kura)

Te fakailoga o fakatonuga i fakatokaga o tulafono mo komiti o akoga mo akoga Maoli (kura) ke lagolago ki pulepulega 'lei

Fakatokaga o mea aogā mo takitakiga, pela mo te kete Se Aofia ki Toki Lalolagi (not part of my world) i mea aogā (toolkit), o tofotofoga kae fakagata te fakailoga tino

Toe fakafou a Fakanofonofoga o Fakasokoga mo Amioga i Faifaiga Faka-te-lalolagi (sexuality) o Akoakōga i Polokalame i Niu Sila

Tupe fakagalue tela e \$78.5 miliona tala i te fa tauhaga o fesoasoani ke lasi te fakaaogā ki matagaluega o te ola 'lei o te mafaufau mo te ola malosi mo tino tauloto/akoga i lasaga muamua mo te lasaga lua

Vaeveaga o te \$50 miliona ke fakatoka o lagolago fakavave mo fakalavelave o te ola malosi o tino tauloto/akoga i matagaluega o akoga kamata, akoga, mo akoga Maoli, ona i taofiga o gasuesuega o te atufenua ona i te COVID-19, io me ko pokotiaga o te taofiga o gasuesuega o te atufenua

Galue fakatasi mo te Puipuiga o te Initaneti (netsafe) i fakatokaga o te Polokalame o Puipuiga o te Initaneti i Akoakōga

Lagolago ki Faifaiga i te Tausiga Fakapatonu i Fakaaooga o Fesokotakiga e Uke i te Initaneti (keep it real online multimedia campaign)

Fakatokaga o mea tāua mo faiakoga i te Fakaava mo Fakasokoga i te kete o mea aogā

Fakavae o Takitaki a Polokalame o lagolago a matagaluega o akoga kamata, akoga mo akoga Maoli mo akoakōga o te ola'lei o te mafaufau mo fakasokoga 'lei kae fakalauiola (promote) a te ola malosi o tino tauloto/akoga

FAKAMOEMOEGA 2

SEAI SE FAKALAVELAVE O FAKAOGĀ

E lasi te avanoaga o akoakōga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa

3

Fakafoliki a fakalavelave ki akoakōga mo tino katoa, e aofia i ei tino tauloto/akoga Maoli mo te Pasefika, tino tauloto/akoga kola se katoatoa (disabled) mo latou kola e manakogina se lagolago ki akoakōga (learning support needs)

A fakafouga o tupe fesoasoani mo fuafuaga o akoakōga o te Pasefika kola e 'tali ki polokalame mo te ola malosi o manakoga ko fakamaseigina ne te COVID-19

Tupe fesoasoani mo fuafuaga o komiuniti mo potukau Pasefika ke 'tali ki akoakōga mo manakoga o te ola malosi o kāiga o te Pasefika kae lagolago o fakamalosi a fesokotakiga mo fakapotopotoga o akoakōga

Fakavaega mo fuafuaga ke kaufakatasi i te va o Akoakōga, Ola'lei mo te Atiakega o te Ola Malosi o Tino ke lagolago ki kāiga Pasefika o fakaaogā a matagaluega e manakogina ne latou ke iku manuia

Toe faka'lei aka Tulafono o Akoakōga o fakatokaga ki potukau fakaiuku manatu ki fakavaega o kinauga mo te fakaleiga

Toe faka'lei aka te Tulafono o Akoakōga ke fakamafuli a tiute mo atiakega mo sautalaga o te polokalame i tusiga o igoa ki te Minisituli o Akoakōga

Te Polokalame o Mealofa i Akoga

Te Setifiki i Fakataunuga o Akoakōga o te Atufenua (National Certificate of Educational Achievement – NCEA) se 'togi

Polokalame o Meakai i te Tutonu i Akoga

E mafai o maua a mōtēsi a fāfine kae se 'togi

Te Palani o Kope o Akoga 2030

Iloilo ki nisi akoakōga, pena foki mo te se fakagalue, fakatea se tumau, te se aofia mo te fakateaga patonu (Stand-downs, Suspensions, Exclusions and Expulsion – SSEE) o fakanofonofoga

Iloiloga o lagolago i te vaiitaimi nei mo tamaliki mo talavou kola e lasi te levolo o manakoga, kae e kaufakatasi i Fakatusaga o Fakatokaga i Lagolago o Taulotoga (learning support delivery model)

Lagolago ki akoga mo akoga Maoli o fakamautinoa tonu i atamai mo failoga e fetāui tonu kae mafai o oko ki tino tauloto/akoga katoa

Te NCEA i fakamafuliga: Ko Fakanofonofoga o Iloiloga Fakapitoa (special assessment conditions)

Lagolago ki auala fakagalue i taulotoga i lasaga lua/akoga maluga kola ne palani faka'lei kae manino (coherent), fakataunuga, mo fakamafuliga ki matagaluega

4

Fakamautinoa tonu i tino tauloto/akoga katoa ko tai 'lei a fakavae o atamai o latou, e aofia i ei te 'gana', te iloa o faitau mo te numela

* Te 'gana ki te faipati e aofia i ei so se faifaiga o fesokotakiga o te tino tauloto/akoga e fakaaogā pela me ko te 'gana muamua, e aofia i ei te 'gana faipati ki tāga o Niu Sila

Fakatokaga tafasili i te 'lei te 'gana Maoli e fakatonutonu i akoga, e aofia i ei te atiakega o te taimi leva i Palaniga o Matagaluega i Akoakōga (education workforce strategy) mo te 'gana Maoli e fakatonutonu i akoga (rāngai) Maoli, se Palani i Fesokotakiga, mo te toe Iloiloga a 'togi o tupe fesoasoani

Fakavae a Koga o Polokalame (curriculum centre) o te atufenua ke mafai o fakatoka faka'lei a te Polokalame o Niu Sila (te marautanga o Aotearoa)

Atiakega o mea aogā o lagolago ke malamalama a faiakoga i te gasolo ki mua akoakōga a tamaliki, e aofia i ei akoga kamata, akoga, mo akoga Maoli i iloiloga o kau atu, mo te lagona o tino i akoakōga i tafa o aula fakagalue

Lagolago ki fakagaluegaga o polokalame i potu i komipiuta (digital technologies/hangarau matikhiko)

Fakafouga o te Polokalame o Niu Sila mo te Te Marautanga o Aotearoa o fai ke manino te taulotoga tela e tāua ke palani

Fakagalue a te Afifi o Fakamafuiluliga o te NCEA o fakamalosi manakoga o te iloa o faitau mo te numela, kae fakagalue o lagolago a te auala fakagalue

FAKAMOEMOEGA 3

TAKITAKIGA MO AKOAKŌGA 'LEI

Takitakiga mo akoakōga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kāiga

5

Fakatāua o aofia te 'gana Maoli mo tū mo aganū o Maoli ke aofia iloto i mea fai i aso katoa o te olaga i koga tauloto

Vaeveaga te \$200 milion o lagolago tino tauloto/akoga Maoli mo kāiga o toe fakasoko kae fakataunu i akoakōga mai tua o te COVID-19 kae fakamalosi ke faifakatasi a te 'gana Maoli ki loto i taulotoga a tamaliki akoga katoa

Fakamalosi o fakatoka a te 'Gana Maoli i Akoakōga, e aofia i ei te lagolago mo te matagaluega akoakōga, mea aogā i atiakega, mo fakamatalaga mo tino tauloto/akoga mo olotou kāiga

Fakatokaga o mea aogā i te 'Gana Maoli (reo Māori resources), te koga o te initaneti mo mea aogā i te 'gana Maoli, mo te fakamalosi o te 'gana Maoli i te koga e tasi i polokalame o mea aogā (te aho ngārahū)

Toe fakatonutonu a Tulafono o Akoakōga tela manakogina a komiti o akoga i faifaiga ke talia o fakatoka Te 'Gana Maoli

Fakagalue kae atiaka atamai mo te tokoukega i matagaluega o akoakōga

Galue fakatasi mo takitaki o te 'gana Maoli o fakaaogā akoakōga kae faopoopo mea aogā i auala fakagalue i 'gana Maoli e fakaaogā i akoakōga

Fakamalosi me pefea te Polokalame o Aotearoa (nz curriculum) o mafaufau ki kiloga o tino Maoli ki te lalolagi mo faifaiga i akoakōga kae fakatamau o mafaufau me nea a mea tāua mo olotou tamaliki mo talavou

Fakagalue te NCEA Afifi i Fakamafuliga o lagolago ke fakapau a potu a tino Maoli kae fakalasi foki avanoaga o tautali ki auala fakagalue i 'gana Maoli e fakaaogā i akoakōga

FAKAMOEMOEGA 4

TE LUMANAI O AKOAKŌGA MO GALUEGA

Akoakōga tela e tāua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa

7

Galue fakatasi mo matagaluega pisinisi mo pule o matagaluega o fakamautinoa tonu me i tino tauloto/akoga ka isi ne atamai, potu mo auala fakagalue ke iku manuia i galuega

Atiaka a mea aoga mo fakamatalaga ke lagolago a tino tauloto/akoga kae ke isi se auala fakagalue i galuega totino tela e fakasooloto latou ke gasue i te va o akoakōga mo matagaluega, kae e lagolago ki tino galue kola e se tumau i se galuega e tasi

Fakagalue te Afifi o te NCEA i Fakamafuiluliga o faka'lei aka auala fakagalue o akoakōga mo tino tauloto/akoga, kae lagolago ki fakamafuiluliga ki loto o faopoopo ki akoakōga mo matagaluega

Lagolago ki tino tauloto/akoga mafai ko taunu oloto akoga o fakaaogā a te kete i mea aogā mo tino ko iku manuia olotou akoga

Amanaiga auala fakagalue o akoakōga i galuega ke maua a te Failoga a te Ulu o te Māiō Akoakōga i Galuega (prime minister's vocational education awards)

FAKAMOEMOEGA 5

AKOAKŌGA E TAFASILI I TE LALOLAGI KAE AOFIA I EI A TINO KATO

Akoakōga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa

8

Fakamalosi te tusaga o suksesukega pena foki mo potu o tino Maoli (mātauranga Māori) i te fakafeagai ki tofotofoga o te atufenua mo te lalolagi katoa (TES FUA)

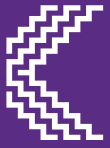

Faifaiga a te Māiō Ke lagolago a te fakagaluegaga o te NELP i akoga mo akoga Maoli

Fakagaluegaga a te Palaniga o Akoga Maluga

Te Palani o Akoga Maluga (Tertiary Education Strategy – TES) i fakatokaga a te Mälö i te taimi nei mo te fakamoemoega toetoe o mea tãua, mo palani ki se taimi tai loa o fakasino ki akoga maluga. E palani o sautala e uiga ki mea tau tupe, fakamoemoega o fakapotopotoga mo te enevailomene, mo te atiakega o fakamoemoega o tino Maoli pela foki mo nisi potukau. Te TES tenei ko oti ne toe fakamalosi aka i te otiga ne faipati i te fakaoitiga o te tausaga 2019 mo nisi vaega o akoga maluga mo fakapotopotoga kola e mafai o kaufakatasi (stakeholders) i te tusitusiga fakatautau a te TES ne taumafai o fakatoka a Fakamafuilfuliga o Fakatokaga o Fakamalosi o Akoakõga (shaping a stronger education system) mo te pepa fakamaoni i sautalaga o Niu Sila.

Te Fakatonuga o Akoga Maluga (TEC-tertiary education commission) e manakogina te Tulafono o Akoakõga mo Taulotoga 2020 o fakamalosi ki te TES pela mo te faifaiga o te tupe fakagalue. Se vaega e tasi o te mea tenei, te TEC e panaki tonu o 'lomi a fakanofonofoga o mataupu iloto i te tusi mo fakanofonofoga i te iloiloa o te palani o Fakapotopotoga o Akoga Maluga (Tertiary Education Organisations'- (TEOs) i tupe fakagalue, kae taumafai o vaevae a te aofaki o te tupe fesoasoani ki te TEOs. Te TEC e isi foki se tulaga o latou o atiaka te taumafaiga o te TEOs pela me se vaega o fakamalosi a te TES. I te fakaaogã o nisi fuafuaga, te TEC e 'tau o amanaia te TES – ko tona uiga a faifaiga o te TEC mai tua atu o te tupe fakagalue mo faifaiga o palani e 'tau o fakatumau i mea tãua mo fakasinoga e fakatokagina ne te TES.

Te Matagaluega o Atamai i Niu Sila (New Zealand Qualifications Authority) e manakogina i te Tulafono o Akoakõga mo Taulotoga 2020 ke amania te TES. Te uiga a faifaiga a te NZQA, e aofia i ei ke maunitia o faifaiga 'lei, e 'tau o fakatumau a mea tãua mo fakasinoga e fakatokagina ne te TES.

Te Fakapotopotoga o Akoga Maluga (TEOs) e manakogina ke fakamatala likiliki a olotou palani mo manatu fakaasi ki te tupe fakagalue me fakamalosi ne latou pefea a fakamoemoega toetoe o mea tãua a te Mälö i te taimi tenei pela i fakamatalaga i te TES. Te uiga i ei a TEOs e 'tau o mafaufau me pefea latou o fakasino a mea tãua a te TES i olotou feagaiga mo faifaiga, kae fakailoa ki te TEC i palani a latou i te tupe fakagalue.

FAKAMOEMOEGA 1

FAKAMOEMOEGA 2

FAKAMOEMOEGA 3

FAKAMOEMOEGA 4

FAKAMOEMOEGA 5

TINO TAULOTO E TAFASILI I TE TĀUA

Tino tauloto mo olotou kãiga e fakautū tonu ki ei a akoakõga

SEAI SE FAKALAVELAVE O FAKAOGĀ

E lasi te avanoaga o akoakõga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa

TAKITAKIGA MO AKOAKÕGA 'LEI

Takitakiga mo akoakõga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kãiga

TE LUMANAI O AKOAKÕGA MO GALUEGA

Akoakõga tela e tãua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa

AKOAKÕGA E TAFASILI I TE LALOLAGI KAE AOFIA I EI A TINO KATOA

Akoakõga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa

1

Fakamautinoa tonu a koga i fakaakoakõga e puipuigina faka'lei, e aofia i ei te se fakaaolaga tino, fãpito, mo uiga masei kae fakamatakutaku tino

Fakamautinoa tonu me i feagaiga e ola malos, mo palani o lagolago i fakatokaga o sautala ki te fakailoga tino, fãpito tino mo te malalo o fakamoemoega tela e pokotia a tino tauloto/akoga, tino galue mo olotou kãiga

Iloilo, o fakalasi aka kae fakamalosi a mesini e fakaaogãgina i te taimi nei ke lagona kae fai se faiga ki leo o tino tauloto/akoga, kae malamalama ki manatu o kãiga mo te komiuniti

Fakatoka se enevailomene tela e puipuigina kae lagolagoga e aofia i ei o fakaaogã o lagolago mo manakoga i mea tãua o tino tauloto/akoga mo te ola'lei o olotou foitino fakatasi mo te mafaufau

2

Ke lasi te fakamoemoega mo tino tauloto/akoga katoa, kae lagolago ki mea konei i te kaufakatasi mo olotou kãiga mo komiuniti o faite kae fakatoka akoakõga kola e 'tali ki manakoga o latou, kae fakatumau olotou iloga, 'gana mo tū mo aganū

Atiaka a faifaiga o fakapotopotoga kãtoa ke malamalama kae ke fetau tonu mo manakoga mo fakamoemoega o tino tauloto/akoga kãtoa

Atiaka a taumafaiga o tino galue ke lagolago ki akoakõga mo taulotoga i faifaiga kola e fakatãua a te 'gana, tū mo aganū mo iloga

Atiaka a fesokotakiga mo tino Maoli, aofia latou i faifaiga o filifiliga, kae kaufakatasi mo latou o lagolago ki taumafaiga, mo fakataunuga o akoakõga o tino Maoli pela me se Maoli

3

Fakafoliki a fakalavelave ki akoakõga mo tino katoa, e aofia i ei tino tauloto/akoga Maoli mo te Pasefika, tino tauloto/akoga kola se katoatoa (disabled) mo latou kola e manakogina se lagolago ki akoakõga (learning support needs)

Kaufakatasi mo akoga, pui kãiga, kãiga Pasefika, komiuniti mo matagaluega pisinisi o palani ke manuia a fakamafuilfuliga ke mafai a tino tauloto/akoga kãtoa ke iku manuia olotou akoakõga mo fakaakoakõga

Kaufakatasi ki faifaiga o fakaasi kae fakafoliki a fakalavelave mo tino tauloto/akoga kãtoa, kae lagolago kia latou ke mafai o fakaaogã akoakõga kae fakataunu ke iku manuia akoakõga mo matagaluega

Kafai e mafai, ke fakafoliki a 'togi o mea, kae fakaaogã auala o fakafoliki a tulafono ki mea tau tupe ki kãiga mo pui kãiga

Fakamautino tonu me i feagaiga e ola malos, a palani mo lagolago e fakatoka o faipati mo tino tauloto/akoga se katoatoa mo tino tauloto/akoga mo masaki o te mafaufau ke iku manuia

4

Fakamautinoa tonu i tino tauloto/akoga katoa ko tai 'lei a fakavae o atamai o latou, e aofia i ei te 'gana*, te iloa o faitau mo te numela

* Te 'gana ki te faipati e aofia i ei so se faifaiga o fesokotakiga o te tino tauloto/akoga e fakaaogã pela me ko te 'gana muamua, e aofia i ei te 'gana faipati ki tãga o Niu Sila

Fakamautinoa tonu a tino tauloto/akoga matua e mafai o fakaaogã avanoaga i olotou komiuniti, koga galue io me koi akoga latou i te TEO o atiaka olotou taumafaiga o faitau mo te numela i ei

Lagolago ki tino tauloto/akoga o atiaka atamai tãua o latou o faitau a mea i komipiuta kola e fai ke mafai o akoga latou ki ei

Fakamautinoa tonu me i tino tauloto/akoga e fakatumau avanoaga ke atiaka a taumafaiga tãua mo mea 'lei a latou, e aofia i ei fesokotakiga, fakaleiga o fakalavelave, mafaufau loto mo te atamai totino i ei

Fakatãua a 'gana e faipatigina ne tino tauloto/akoga o te Pasefika mo Maoli kae fakatoka avanoaga o fakaaogã kae ke atiaka mai i mea kona

5

Fakatãua o aofia te 'gana Maoli mo tū mo aganū o Maoli ke aofia iloto i mea fai i aso katoa o te olaga i koga tauloto

Fakaaogã a tū mo aganū o tino Maoli i mea tãua, faifaiga o tū mo aganū o fakapotopotoga i te kaufakatasi o fautua mo tino Maoli

Fakatoka avanoaga i taulotoga mo atiakega mo tino fakaakoakõ kãtoa o atiaka olotou taumafaiga o fakakoako, i poto mo atamai i te 'gana Maoli mo tū mo aganū a tino Maoli

Fakamalosi o takitaki o fai a tiute a latou i avanoaga o tauloto kae atiaka ke mafai latou o fakaaogã a te 'gana Maoli, kae fakaaogã i lasiga o levolo o fesokotakiga

Fakamautinoa tonu i palani, amioga, faifaiga, mo matagaluega kae toe fakatoka a mea aogã o fakaasi a tautoga o Te Feagaiga o Waitangi

6

Atiaka a tino galue ke fakamalosi te faiga o akoakõga, takitakiga mo te taumafaiga o lagolago ki tino tauloto i so se koga o te matagaluega o akoakõga

Fakaasi a mea se 'lei i taumafaiga i akoakõga kae faopoopo a mea aogã i avanoaga mo tino fakaakoako mo tino galue ke fakamalosi a fakaakoakõga, takitakiga mo lagolago i taulotoga a latou

Fakatãua a kесе'kesega i tou koga galue mo tino fakagalue (hire) mo te uke o vaega o tulaga o tino, ko fakamaoniga, a 'gana mo tū mo aganū o tino kae atiaka a sui o matagaluega kесе'kesega o tino tauloto/akoga mo te komiuniti

7

Galue fakatasi mo matagaluega pisinisi mo pule o matagaluega o fakamautinoa tonu me i tino tauloto/akoga ka isi ne atamai, poto mo auala fakagalue ke iku manuia i galuega

Fakamautinoa tonu i akoakõga mo taulotoga e fetau tonu ki tino tauloto/akoga, a manakoga o pule o matagaluega mo matagaluega o pisinisi, kae fakatoka foki atamai kola e tãua mo matagaluega

Fakatoka o faopoopo atu te affi o taulotoga ki galuega kola ne palani faka'lei kae manino mo auala fakagalue kola e lagolago ki tino tauloto/akoga iloto i ikuga o matagaluega

Fakatoka a filifiliga o taulotoga saukãtoa kola e faigofie, fakafetauigofie ki mafuilfuliga kae i se taimi tonu ko tino ke mafai o avaka olotou atamai kae toe fakaakoako pela i olotou olaga kãtoa

Lagolago a atamai tãua mo tino Niu Sila i te fakamasikiga o te atufenua o fakaaogã o kaponi 'togimãmã (carbon-neutral economy)

8

Fakamalosi te tusaga o sukseskega pena foki mo poto o tino Maoli (mãtauranga Mãori) i te fakafeagai ki tofotofoga o te atufenua mo te lalolagi kãtoa (TES FUA)

Atiaka a kесе'kesega, kae fakatumau a sukseskega o matagaluega kae fakalasi te faifakatasi o taleni mo poto

Lagolago ki sukseskega tafasili mo te fai tusaga i faifaiga o mea fou kae ke mafai o 'tali ki fakalavelave o mea tau tupe, fakapotopotoga mo te enevailomene

Kaufakatasi kae fakasoko o aofia kãtoa polopoloakiga mo fakapotopotoga ke fesoasoani o 'tali ki fakalavelave o te atufenua mo te lalolagi

Fakagaluegaga a te Palani o Akoga Maluga (fakasokoga)

FAKAMOEMOEGA 1

TINO TAULOTO E TAFASILI I TE TĀUA

Tino tauloto mo olotou kāiga e fakautū tonu ki ei a akoakōga

FAKAMOEMOEGA 2

SEAI SE FAKALAVELAVE O FAKAOGĀ

E lasi te avanoaga o akoakōga mo ikuga e fakafaigofie ke oko ki ei a tino tauloto katoa

FAKAMOEMOEGA 3

TAKITAKIGA MO AKOAKŌGA 'LEI

Takitakiga mo akoakōga 'lei e fakafaigofie mo tino tauloto mo olotou kāiga

FAKAMOEMOEGA 4

TE LUMANAI O AKOAKŌGA MO GALUEGA

Akoakōga tela e tāua ki olaga o tino Niu Sila i aso nei pena foki mo olotou olaga katoa

FAKAMOEMOEGA 5

AKOAKŌGA E TAFASILI I TE LALOLAGI KAE AOFIA I EI A TINO KATOA

Akoakōga o Niu Sila e fakatalitonugina kae tumau loa

Faifaiga a te Māloro o Lagolago Ki te Fakagaluegaga o te TES

1

Fakamautinoa tonu a koga i fakaakoakōga e puipuigina faka'lei, e aofia i ei te se fakaaolaga tino, fāpito, mo uiga masei kae fakamatakutaku tino

Fakatokaga o fakamoemoega kola e manino i Faifaiga o Fakatokaga (code of practice) mo te fesoasoani ki te tausiga o tamaliki akoga i akoga maluga mo te atufenua pena foki mo te lalolagi i ei

Kaufakatasi mo te TEOs o atiaka se fakatokaga ki puipuiga kae aofia i ei a te enevailomene o akoga maluga

Faifaiga patonu o kaufakatasi mo tino tauloto/akoga kae fakatāua, o fakalogologo kae mafaukau ki oloto leo ona i faifaiga, mo faiga i galuega o te Māloro mo te TEOs e fakaasi tonu kae fakapatonu a manakoga o tino tauloto/akoga

2

Ke lasi te fakamoemoega mo tino tauloto/akoga katoa, kae lagolago ki mea konei i te kaufakatasi mo olotou kāiga mo komiuniti o faite kae fakatoka akoakōga kola e 'tali ki manakoga o latou, kae fakatumau olotou iloga, 'gana mo tū mo aganū

Faopoopo mea aogā kae lagolago ki atiakega o polokalame mo auala fakagalue mo tino tauloto i te 'gana o te Pasefika

Iloilo a fakatokaga i tupe fakagalue o akoga maluga o lagolago te TEOs o tai faka'lei aka kae sautala ki manakoga o lagolago ki tino tauloto/akoga ki ikuga fakapau mo tino tauloto/akoga kola e fakaalofa

Kaufakatasi mo te TEOs o atiaka a mea aogā, i takitakiga mo fuafuaga kola e mafai o fakatoka a fakamatalaga fakamaoni o akoakōga kola e fetau tonu mo manakoga mo fakamoemoega o tino tauloto/akoga kātoa

Fakamalosi a tino tauloto/akoga ke mafai o lagona olotou leo

Galue tasi mo te TEOs o fakagalue a faifaiga o mea fou tela e lagolago ki te iku manuia mo tino tauloto/akoga

Fakamalosi auala fakagalue i te 'gana Maoli tela e fakaaogā i akoakōga kae kaufakatasi mo tino Maoli o fakamautinoa tonu i fakatokaga o akoakōga o 'tali ki manakoga o fonotaga mo fakamoemoega o akoga Maoli mo olotou kāiga

3

Fakafoliki a fakalavelave ki akoakōga mo tino katoa, e aofia i ei tino tauloto/akoga Maoli mo te Pasefika, tino tauloto/akoga kola se katoatoa (disabled) mo latou kola e manakogina se lagolago ki akoakōga (learning support needs)

Fakamautinoa tonu i tupe fesoasoani e matea a 'togi faopopo o fakatonutonu ke fetautonu o lagolago kae fakatoka akoakōga mo tino tauloto kесе'kese kae lagolago ki fakapotopotoga o fesoasoani ki potukau fakaalofa

Lagolago ki te TEOs o faopoopo olotou taumafaiga o fakaasi kae malamalama ki manakoga o tino tauloto/akoga mo fakalavelave ki taumafaiga o latou

Fakatonutonu i koga kātoa o fakatokaga ko te mea a fakatokaga i fakavae o taulotoga e mafai o fai ne te tino, o fakafaigofie avanoaga o taulotoga kola e lagolago ki tino tauloto/akoga o fakamafuli i va o akoakōga, tupe fesoasoani mo galuega

Atiaka a faifaiga mo fakanofonofoga tafasili o lagolago a tino tauloto/akoga se katoatoa mo masaki o te mafaukau i akoga mo fakaakoakōga maluga

Lagolago ki tino tauloto/akoga o te Pasefika mo olotou kāiga mai te Palani Fakagalue mo Akoakōga Pasefika

Kaufakatasi mo te potukau i Feagaiga o Akoga Maluga (Te Taumata Aronui), o 'tali ki olotou manatu fesoasoani mo fautuaga e uiga me pefea akoga maluga o mafai o tai faka'lei aka ke fetau tonu mo manakoga o akoga Maoli mo te komiuniti

4

Fakamautinoa tonu i tino tauloto/akoga katoa ko tai 'lei a fakavae o atamai o latou, e aofia i ei te 'gana', te iloa o faitau mo te numela

* Te 'gana ki te faipati e aofia i ei so se faifaiga o fesokotakiga o te tino tauloto/akoga e fakaaogā pela me ko te 'gana muamua, e aofia i ei te 'gana faipati ki tāga o Niu Sila

Faopoopo mea aogā ki Akoakōga o tino Matua mo te Komuniti (adult and community education) o fakatoka ke tokouke a tino tauloto/akoga ki avanoaga o akoakōga mo auala fakagalue ke toe faopoopo atu a akoakōga, fakaakoakōga mo matagaluega

Fakamalosi a fakavae o akoakōga ke tai faka'lei aka auala fakagalue o tino tauloto/akoga kiloto i levolo tai maluga o akoakōga mo matagaluega

Mafaukau faka'lei ki fakatokaga o te iloa o faitau mo numela ke fakamautinoa tonu e fakaaogā faka'lei a mea faitau mo numela i fakatokaga i te tulaga o Fakafouga o Akoakōga i Galuega (Reform of Vocational Education - RoVE)

5

Fakatāua o aofia te 'gana Maoli mo tū mo aganū o Maoli ke aofia iloto i mea fai i aso katoa o te olaga i koga tauloto

Faopoopo mea aogā, o atiaka kae fakagaluegina auala fakagalue o te 'gana Maoli e fakaaogā i akoga

Atiaka a faifaiga o lagolago ki te fakaaofia a te 'gana Maoli mo tū mo aganū Maoli mai i akoga maluga ki fakaakoakōga

Atiaka kae fakagalue a palani i atamai mo fakamatalaga toetoe o tino ko taunu olotou akoakōga ke tusi i 'gana e lua (bilingual), i te 'gana Maoli mo te 'gana Palagi

Iloilo a 'togi o tupe fesoasoani mo te 'gana Maoli mo atamai o tino Maoli i vaega pisinii o te iunivesiti

6

Atiaka a tino galue ke fakamalosi te faiga o akoakōga, takitakiga mo te taumafaiga o lagolago ki tino tauloto i so se koga o te matagaluega o akoakōga

Fakamautinoa tonu i akoakōga 'lei mai i vaega o fuafuaga 'lei e mautinoa tonu, e aofia i ei, Sukesukega mo Iloiloga Mai Tua (External Evaluation and Review - EER) mo te asiasiga o polokalame

Fakamalosiga mo te lagolago ki te TEOs o atiaka kae fakamalosi a taumafaiga i akoakōga i te tafasili i te 'lei

'Lomi kae fakagalue a fakatokaga o tulafono o akoga maluga i tupe fakagalue tela e fakaasi me vavae pefea a tupe fesoasoani ki fakatokaga i lasiga o mea tāua, kae e fakaaogā pefea a te tupe fesoasoani o avaka a faifaiga maluga o te TEOs

7

Galue fakatasi mo matagaluega pisinii mo pule o matagaluega o fakamautinoa tonu me i tino tauloto/akoga ka isi ne atamai, poto mo auala fakagalue ke iku manuia i galuega

Atiaka a mea aogā mo fakamatalaga o lagolago a tino tauloto/akoga ke i ai se auala fakagalue i matagaluega totino e fakasaoloto latou o gasuesue i va o akoakōga mo matagaluega, kae e lagolago ki tino galue kola ne fakagasue (displaced)

Fakataunu a fakafouga o akoakōga i galuega e aofia i ei fakavaega o Atiakega o Matagaluega o Fakapotopotoga (workforce development councils), Fale o Akoakōga i Matagaluega Tafasili i te 'Lei, mo te fakatokaga fou i te kaufakatasi o tupe fesoasoani

Iloilo ki fakatokaga o tupe fakagalue o akoga maluga ke fakailoa kae sagatonu o fakamalosi a galuega ke tukufakatasi a taulotoga i koga kātoa o vaega o polopoloakiga

Kaufakatasi mo akoga, TEOs, e aofia i ei tino galue mo komiuniti o fakatoka a galuega o matagaluega ke tai gasuesue malosii

Fakamalosiga o Fakatokaga o Tulafono o Atamai i Niu Sila mo fakatokaga o atamai ke mafai ne tino tauloto i taimi katoa o matea faka'lei te auala fakagalue i akoakōga tela e fakasaoloto o fakafaigofie, mo atamai toetoe e aofia i ei o amanaia a taulotoga ko oti ne faia

8

Fakamalosi te tusaga o suksesukega pena foki mo poto o tino Maoli (mātauranga Māori) i te fakafeagai ki tofotofoga o te atufenua mo te lalolagi kātoa (TES FUA)

Kaufakatasi mo fakapotopotoga o lagolago olotou tulaga tāua i fakatokaga o akoga maluga

Lagolago ki atiakega o takitakiga o tino Maoli mo poto i fakamatalaga o faka'leiga

Lagolago kae atiaka a tusaga o fakapotopotoga o akoga maluga ki fakatokaga o suksesukega

Atiaka kae fakagalue a 'tali a Māloro ki te iloiloga tu tokotasi (independent review) o Tupe Fesoasoani ki Sukesukega o Faifaiga o Akoakōga

Fakavae ke fakatumau te kaufakatasi a te Fakapotopotoga mo te Māloro tela ka sagatonu o fakaasi a faka'leiga fou mo vaega o fakapotopotoga